

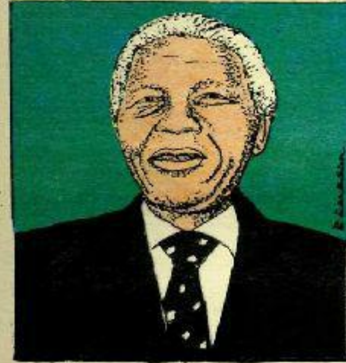

/68

चांदोबा

ऑगस्ट १९९४

दक्षिण आफ्रिका: एक नवा अध्याय

ता. १० मे रोजी दक्षिण-आफ्रिकेचे अध्यक्ष-पद स्वीकार करते वेळी श्री. नेल्सन मंडेला यांनी घोषणा केली- ''दक्षिण आफ्रिकेचे एक स्वतंत्र गणतंत्र राज्य निश्चित बनेल असे मी शपथपूर्वक सांगतो.'' याच्या आदल्या दिवशी नवीन घटना समितीची स्थापना करण्यात आली. अशा रीतीने श्री. मंडेला दक्षिण आफ्रिकेतील काळ्या जातीचे प्रथम अध्यक्ष बनले.

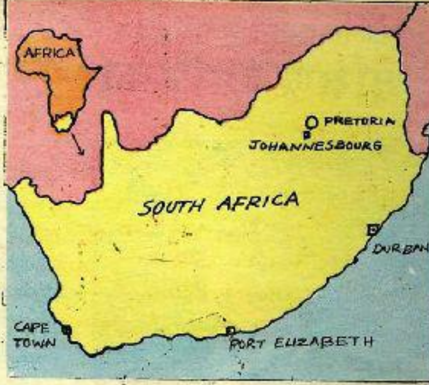
दक्षिण आफ्रिकेत मिळणारे सोने व अन्य खनिज पदार्थांच्या आकर्षणाने युरोपीय देशांनी आफ्रिकेत प्रवेश केला. प्रथम पासूनच त्यांनी स्थानिक काळ्या लोकांचे दमन सुरू केले. सन १६५२ मध्ये डच ईस्ट इंडिया कंपनीने केप टाउन मधे प्रवेश केला आणि हळू हळू पाय पसरायला सुरुवात केली. हिन्द महासागर, अरेबियन समुद्र व अटलांटिक महासागरातून जाणारी जहाजे आफ्रिकेच्या दक्षिणतम टोकावर वसलेल्या 'केप ऑफ गुड होप' ला आपला नांगर टाकू लागली. अशा प्रकारे ते एक व्यापारी केन्द्र बनले आणि जहाजे थांबवण्याचे एक प्रमुख केन्द्र झाले. शंभर वर्षांच्या काळात ब्रिटिशांनी इथे चांगलाच जम बसवला.

हे जे गोरे लोक जमले त्यांनी हळू हळू काळ्या लोकांना तेथून पळवून लावायला सुरुवात केली. त्यांनी काही निर्धारित ठिकाणी रहावे असे ही काळ्यांवर बंधन घातले. व्यापार, हॉस्पिटले व शाळांमधून त्यांचा बहिष्कार करण्यात आला. अशा रीतीने तेथील मूळ निवासियांचे अधिकार हिसकावून घेतले गेले. अल्पसंख्यक गोऱ्यांनी जाति-भेदाच्या सिद्धांताचे अवलंबन केले व काळ्यांना सर्वाधिकारांपासून वंचित केले.

आपल्या भारतीय रहिवाशांना ही या जाति-भेदाची झळ पोचली. अनेक गुजराती, महाराष्ट्रीय व दक्षिण भारतीय लोक आफ्रिकेत जाऊन स्थायिक झालेले होते. श्री. मोहनदास करमचंद गांधी बॅरिस्टर असले तरी रेल्वे-गाडीतून त्यांना उतरावे लागले, कारण ते काळ्या जातीचे होते. १८९० मध्ये घडलेली ही घटना सर्वांना माहीत आहे. महात्मा गांधींनी या जाति-भेदाच्या सिद्धांताचा घोर विरोध केला आणि त्यांनी 'नेटाळ इंडियन कॉंग्रेस' ची स्थापना केली. त्यांनी आपले अहिंसात्मक आंदोलन सुरू केले.

गांधीजींनी चालविलेल्या या सत्याग्रह चळवळी पासून नेल्सन मंडेला यांनी प्रेरणा ग्रहण केली. त्यांनी पण नॅशनल कॉंग्रेस (ए.एन्.सी.) मार्फत काळ्या

लोकांच्या अधिकारां साठी संघर्ष सुरू केला. सन १९४२ मध्ये सरकारने कायद्याने जातिभेद रद्द केला. काळ्या लोकांनी गोऱ्यांना आपल्या देशातून काढून टाकण्यासाठी जोराने प्रयत्न सुरू केले. 'ए.एन्.सी.'च्या नेतृत्वाखाली ही चळवळ चालली. गोऱ्या सरकारने सन १९५२ मध्ये मंडेलांना पकडले व आमरण कैदेची शिक्षा दिली. तरी पण 'ए.एन्.सी.' चे आंदोलन चालूच राहिले. सन १९८९ मध्ये डीक्लर्क या देशाचे अध्यक्ष बनले. त्यांनी गंभीरपणे सर्व परिस्थितीचा विचार केला. मानवी अधिकारांच्या स्थापनेसाठी जगातील अनेक देशांनी दक्षिण आफ्रिकेवर अनेक बंधने लादली. दक्षिण आफ्रिकेत होणाऱ्या क्रिकेट सामन्यांवर अनेक देशांनी बहिष्कार टाकला. ऑलेंपिक क्रीडास्पर्धेत ही दक्षिण आफ्रिकेला भाग घेता आला नाही. शेवटी डीक्लर्क यांनी कायदेशीरपणे जातिभेद रद्द केला आणि श्री. नेल्सन मंडेला यांना कैदेतून मुक्त केले. अल्पसंख्य गोऱ्या सरकारशी व काळ्या लोकांच्या नेत्यांशी चर्चा करायला मंडेला तयार झाले. काळ्या लोकांना ही निवडणुकीत भाग घेऊन संसदेचे सभासद होता येईल याबाबत चर्चेत विशेष जोर देण्यात आला. शेवटी आपल्या प्रयत्नात ते यशस्वी झाले. सर्वसाधारण निवडणुकीची तारीख निश्चित झाली. निवडणूक न्यायाने व्हावी, प्रत्येकाला स्वेच्छापूर्वक मत देता यावे-अशी पक्की व्यवस्था करण्यात आली. निवडणुकीवर देखरेख करण्यासाठी जगातील अनेक देशांनी आपले प्रतिनिधी दक्षिण आफ्रिकेत पाठवले. शांतिपूर्वक निवडणुकीचे काम संपन्न झाले.

आफ्रिकन नॅशनल कॉंग्रेसला ६२ टक्के मते मिळाली. अध्यक्षाची निवड करण्याचा अधिकार कॉंग्रेसला मिळाला. नेता नेल्सन मंडेला यांची अध्यक्ष म्हणून एकमताने निवड झाली. मंडेला यांनी आपल्या दलातील एक नेता व भूतपूर्व अध्यक्ष डीक्लर्क यांना उपाध्यक्ष बनविले. त्यांच्या मंत्री-मंडळात ३९ सभासद आहेत. त्यांमध्ये चार जण भारतीय सुद्धा आहेत. एक भारतीय महिला संसदेची अध्यक्षा म्हणून निवडली गेली ही विशेष गोष्ट आहे.

आपल्या प्रारंभिक भाषणात नेल्सन मंडेला म्हणाले- "आपल्याला कसले ही भय नाही. मानवता चिरस्थायी व्हावी, तिचा विकास व्हावा यासाठी मी प्रयत्न करीत राहीन. मला अशा दक्षिण आफ्रिकेचं स्वप्न साकार करायचंय जिथे काळे व गोरे गुण्या-गोविंदाने एकत्र नांदतील आणि गौरवपूर्वक जीवन जगतील."

महात्मा गांधींपासून प्रेरणा घेतलेला हा जगातील सुप्रसिद्ध आमरण राजनैतिक कैदी आपल्या सिद्धान्तांवर अटळ राहील व आपले आदर्श प्रत्यक्षात आणील असा आम्हाला संपूर्ण विश्वास वाटतो.

खरा मित्र

सीताकर व्याज-बट्ट्याचा धंदा करीत असे. कर्ज मिळविण्यासाठी त्याच्याकडे जे लोक येत, त्या सर्वांशी तो प्रेमाने बोले. त्याच्या तोंडून कधी कटु शद्ब बाहेर पडत नसे. त्यामुळे आवश्यकतेनुसार कर्ज-मागणीसाठी लोक त्याच्याकडे येत. वसुलीच्या वेळी ही तो कुणाचे मन दुखवीत नसे.

कर्ज घेण्यासाठी त्याच्याकडे पुष्कळ लोक येत. पण या सर्वांना कर्ज देण्यासाठी पुरेल एवढी संपत्ति त्याच्याकडे नव्हती. कर्जासाठी येणारांची संख्या दिवसें दिवस वाढतच चालली. कर्जदारांची नावे व त्यांना दिलेल्या रकमांची नोंद करणे व तसेच वसुलीचा हिशेब ठेवणे यासाठी सीताकरने पदरी चार कारकून बाळगले होते.

सीताकरकडे पाहून अनेकांना वाटे की आपण ही असा सावकारीचा धंदा करावा. अशा लोकात एक चंद्रपाल होता. तशी त्याला पैशांची फार हाव नव्हती, पण जवळच्या शिल्लक पैशांतून काही कमाई करावी असे त्याला वाटे.

चंद्रपालने खूप विचार केला. त्याला एक सुरेख युक्ति सुचली. सीताकर शेकडा पंधरा रुपये व्याज घेई. चंद्रपालने विचार केला की आपण साडे सात रूपयेच व्याज घेऊ. व्याजाचे पैसे वाचविण्यासाठी लोक त्याच्याचकडे येतील.

चंद्रपालने आपला विचार आपल्या बायकोला सांगितला. ती नवऱ्याहून अधिक हुशार होती. तिने थोडा विचार केला अन् नवऱ्याला सल्ला दिला- "फार घाई करू नका. आपण जर कर्जे देत गेलो, तर आपल्याजवळ असलेले पैसे लवकरच संपुष्टात येतील. आपण पहाता पहाता गरीब होऊन जाऊ. सीताकर अधिक व्याज घेतो, म्हणून वसुलीच्या वेळी त्याला अडचणी येतात. आपण कमी व्याज घेतले

अनुराधा गोवेकर

तर वसुली करताना आपल्याला अधिकच त्रास होईल. शिवाय सीताकरला दु:ख होईल ते वेगळेच. तो आपला नातेवाईक आहे हे ही विसरून चालणार नाही. मला वाटते तुम्ही सीताकरकडे जाऊन त्यालाच सल्ला विचारावा.

चंद्रपालला आपल्या बायकोचे म्हणणे पटले. तो लगेच सीताकरकडे गेला आणि त्याला आपला विचार सांगितला. सर्व काही ऐकून सीताकर म्हणाला- "बरं झालं, तू माझ्याकडे आलास. व्याज-बट्ट्या धंदा प्रत्येकाला जमेल असे नाही. हा धंदा तलवारीच्या धारेवर चालण्यासारखा आहे. या धंद्यातील सुख-दुःखे मला चांगली समजतात. म्हणून आपला हा व्यवसाय वाढवण्याचा माझा विचार आहे. त्यासाठी मला मिळतील तेवढे पैसे कमीच आहेत. तू आपले पैसे जर मला दिलेस तर मी तुला दहा टक्के व्याज देईन. तुझे पैसे मी इतरांना देईन आणि फायदा मिळवीन. पण माझी एक अट आहे. तू मला जी रक्कम, देशील ती निदान पाच वर्षे परत मागायची नाही."

चंद्रपालला सीताकरचा सल्ला योग्यच वाटला. काही ही न करता आपल्या रकमेवर व्याज मिळाले, तर आणखी काय पाहिजे आपल्याला? आपण तर साडे सात रुपये व्याजावर संतुष्ट होतो, पण सीताकर दहा टक्के व्याज द्यायला तयार आहे. बाकी सगळं ठीक असलं, तरी पाच वर्षांची मुदत मात्र त्याला खटकली. इतक्या दीर्घ मुदतीसाठी पैसे कसे द्यायचे? मधेच आपल्याला गरज पडली तर कुणाकडे मागायला जायचं?

चंद्रपालने सीताकरपुढे आपली शंका मांडली. त्याचे शंका-समाधान करीत सीताकर म्हणाला- "जर तशीच गरज पडली तर मी तुला कर्ज देईन. तुझी जेवढी रक्कम माझ्याकडे असेल तिच्या तीन-चतुर्थांश रक्कम मी तुला देईन. तुझे पैसे माझ्याकडे आहेत म्हणून मी तुझ्याकडून साडे बारा टक्केच व्याज घेईन. त्यातील दहा टक्के व्याज तुला मिळणारच आहे. म्हणजे केवळ अडीच टक्क्याने तुला कर्ज मिळेल. जर तू लवकर कर्ज परत केलंस तर तुझं कमी नुकसान होईल."

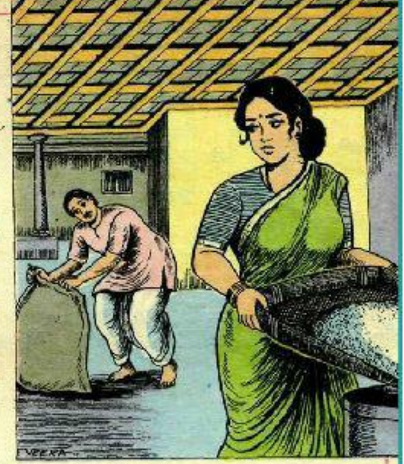
सीताकरच्या या बोलण्याने चन्द्रपाल जरा चकरावलाच. काही उत्तर न देताच तिथून निघाला आणि आपल्या बायकोला सर्व बोलणे ऐकवले.

आनंदाने ती म्हणाली- "हा प्रस्ताव तर चांगलाच आहे. दर वर्षी आपल्याला शेतीचे उत्पन्न मिळतेच. त्यातून आपण आपला प्रापंचिक खर्च करीत राहतो. व्याजाच्या आशेने आपण थोडे पैसे वाचवायचा प्रयत्न करू. स्वत:ला व्याज द्यावं लागलं म्हणजे आपण जरा विचार करू. फार जरूर वाटली तरच कर्ज घेऊ. अशा रीतीने पैसे शिल्लक राहिले व अनावश्यक खर्च केला नाही तर लवकरच आपली संपत्ति दुप्पट-तिप्पट होईल."

जास्त काही विचार न करता चंद्रपालने सीताकरला काही रक्कम दिली.

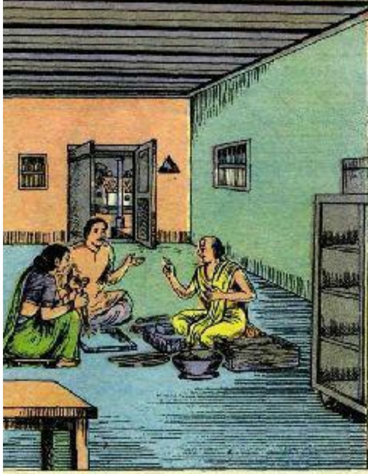
चंद्रपालच्या जवळच वीरभद्र रहात असे. लहान असल्यापासून ते दोघे एकमेकांचे मित्र होते. दोघांची आर्थिक स्थिति सारखीच होती. वीरभद्र अधिक खर्चिक होता. जेवढे पैसे मिळत ते त्याला पुरेसे होत नसत. म्हणून तो कधी कधी चंद्रपालकडून काही रक्कम उसनवार घेई व हाती पैसे आले की परत ही करी. आता चन्द्रपालने व्याज घ्यायला सुरुवात केली, तेव्हा वीरभद्रला पैसे मिळेनासे झाले.

चन्द्रपालने वीरभद्रला उपदेश केला- "अनावश्यक खर्च करू नकोस. पैसे थोडे शिल्लक ठेवीत चल. जे बचतीचे पैसे राहतील ते सीताकरला व्याजाने देत जा. तू सुखी होशील."

वीरभद्रला हा सल्ला आवडला नाही. त्याने याबाबत आपल्या बायकोशी बोलणे केले, तेव्हा ती म्हणाली- "आपापला दृष्टिकोण आहे. कोणी पैसे शिल्लक ठेवतो, कोणी पैसा खर्च करून सुख मिळवतो. आपण सुख मिळवण्याचा प्रयत्न करीत आहोत."

यानंतर काही दिवसांनी वीरभद्रच्या शेतात मिर्चीचे पीक चांगले आले. ते विकून त्याला चार हजार रुपये मिळाले. घर-खर्चासाठी एक हजार रूपये ठेवून आता त्याच्याजवळ तीन हजार रूपये शिल्लक राहिले. या पैशांतून एक हिऱ्यांचा हार बनविण्याची वीरभद्रच्या बायकोची इच्छा होती. ती सोनाराकडे गेली. सोनाराने सांगितले हिऱ्यांचा हार बनवण्यासाठी पाच हजार रुपये

तरी पाहिजेत.

वीरभद्रची बायको नवऱ्याला म्हणाली– ''आहो, कालच तुमच्या मित्राला नारळ विकून पाच हजार रुपये मिळालेत म्हणे! त्याने लगेचच काही ती रक्कम सीताकरला नेऊन दिली नसेल. त्याच्याकडे जाऊन रक्कम कर्जाऊ घेऊन या.''

वीरभद्र चंद्रपालकडे गेला नि बायकोचा विचार त्याला सांगितला. चंद्रपालने मित्राला उपदेश केला– ''कशाला उगाच हिऱ्यांच्या हाराच्या नादी लागतोस? जवळ आहे ती रक्कम सीताकरला नेऊन दे.''

तेव्हा वीरभद्र म्हणाला– ''काही गोष्टी तुला समजायच्याच नाहीत. मी जर हिऱ्यांचा हार बनवला नाही, तर माझी बायको रुसून बसेल. दुःखावेगाने ती एकाद्या वेळी मरून ही जाईल. माझ्या चुकीमुळे ती मेली तर दोष कोणाचा? थोड्याशा पैशांसाठी असला दुष्टपणा का करू?''

चंद्रपालने आपला विचार सांगितला– ''बरं, मग असं करू या. नारळ विकून मला जो फायदा मिळाला, ती रक्कम मी सीताकरला देतो. तुला जे पैसे पाहिजेत, ती रक्कम मी त्याच्याकडून कर्जाऊ घेतो. इतरांकडून तो पंधरा टक्के व्याज घेत असला, तरी ज्यांचे पैसे त्याच्याकडे आहेत त्यांच्याकडून तो साडे बारा टक्केच व्याज घेतो. म्हणजे अडीच टक्के व्याजात बचत होईल. आपल्या बायकोची इच्छा पूर्ण करणे तुझ्या दृष्टीने फार महत्त्वाचे असेल, तर मी तुला एक उपाय सांगितला. यावर तुझी मर्जी.''

वीरभद्र खर्चिक स्वभावाचा माणूस होता हे तर खरेच. आवश्यक किंवा अनावश्यक खर्चासाठी लोकांकडून तो पैसे घेत असे. पण कधी त्याने कुणाचे पैसे बुडविले नाहीत. त्याला वाटलं चंद्रपाल मैत्रीखातर आपल्यासाठी कर्जाची व्यवस्था करीत आहे. त्याने मुकाट्याने चंद्रपालचा प्रस्ताव मान्य केला.

चंद्रपाल स्वतः सीताकरकडे गेला. त्याला आपली रक्कम ठेव म्हणून दिली आणि कर्जाऊ काढलेली रक्कम वीरभद्रला आणून दिली. सर्व काही जाणून वीरभद्रच्या बायकोला फार वाईट वाटलं. ती म्हणाली– ''मला वाटलं, आपला मित्र भला माणूस आहे! पण पैशांची फार हाव

सुटलेली दिसतेय. मित्र-धर्म विसरलेला दिसतोय!''

काही असो, वीरभद्राने आपल्या बायको-साठी हिऱ्यांचा हार बनवून आणला. कर्जाऊ आणलेल्या पैशांचं व्याज द्यायचं आहे, म्हणून नवरा-बायकोंनी खूप काटकसर करून पैशांची जुळवाजुळव केली.

एके दिवशी दोन हजार एकशे रुपये घेऊन वीरभद्र चंद्रपालच्या घरी पोचला. चंद्रपालने पैसे मोजले आणि शंभर रुपये परत देत म्हणाला– ''मी तर तुला दोन हजार रुपयेच दिले होते. मग हे ज्यादा शंभर रुपये कशासाठी?''

''ते पाच महिन्यांचं व्याज आहे.'' वीरभद्र म्हणाला.

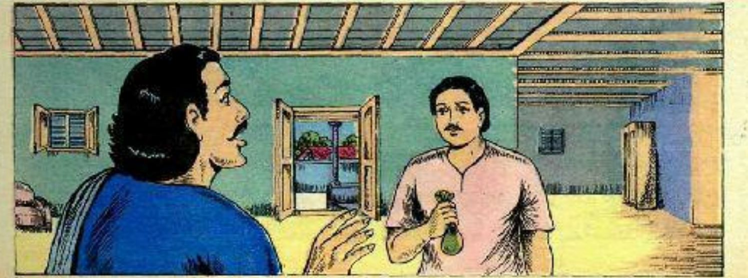
दुःखी अंतःकरणाने चंद्रपाल म्हणाला– ''शी-शी.... काय बोलतो आहेस? मी आपल्या मित्राकडून व्याज घेईन असं कसं वाटलं बरं तुला? आपण दोघे लंगोटीयार आहोत. माझ्याबद्दल असा गैरसमज कसा करून घेतलास?''

वीरभद्र म्हणाला– ''आता तुझा विचार बदलला असेल! तू मला पैसे दिलेस तेव्हा काय म्हणाला होतास? तू म्हणाला होतास की मी आपली रक्कम सीताकरला देतो, आणि त्याच्याकडून कर्ज घेऊन येतो.'' वीरभद्रच्या बोलण्यात कडवटपणा ओसंडत होता.

''तू पण काय मूर्ख आहेस रे! ते सगळं मी आपल्या हिशोबाबाबत म्हणालो होतो. सीताकरला पैसे देऊन फायदा माझाच होणार होता. त्याच्याकडून घेतलेल्या पैशांचं व्याज मीच देणार. किती व्याज द्यावं लागेल ते ही मी तुला सांगितलं होतं. पैशाची कशी किंमत आहे हे तुला समजावं एवढाच माझा उद्देश होता.''

आता वीरभद्रच्या लक्षात आलं की चन्द्रपाल त्याचा खरा मित्र आहे आणि पैशांची किंमत ही त्याला समजली. त्याने चंद्रपालची क्षमा मागितली.

यानंतर कोण जाणे वीरभद्रने खर्च कमी करण्याचा प्रयत्न केला की नाही, पण कुणाला पैसे मात्र मागितले नाहीत.

पुरस्कार दिला वृद्धाला! का?

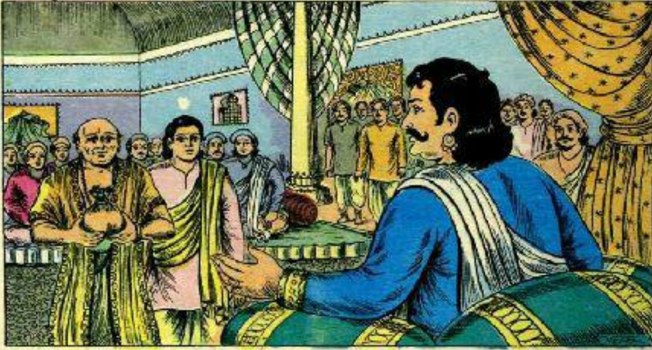
विकानेरचे जमीनदार भूपतिराय यांनी आपल्या जन्म-दिवशी एका साहित्य-गोष्ठीचे आयोजन केले. परमशिवावर जो लागोपाठ शंभर कविता ऐकवील, त्याला 'सरस्वती-पुत्र' ही पदवी व हजार अशर्फ्या दिल्या जातील अशी त्यांनी घोषणा केली.

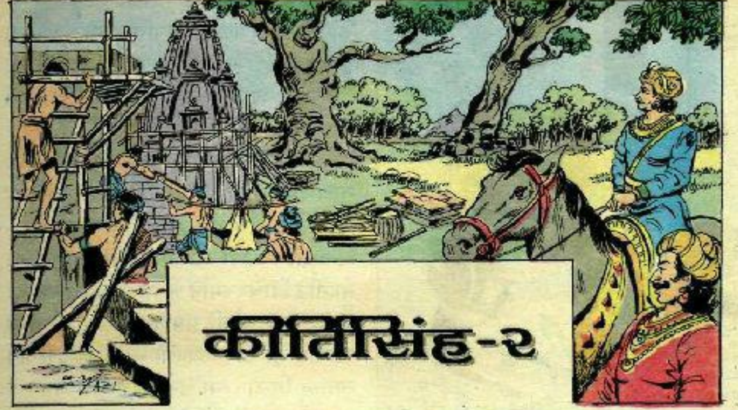
या स्पर्धेत रजनीचन्द्र नावाचा एक पंचवीस वर्षांचा तरूण व नारायण शर्मा नावाचे एक ऐंशी वर्षांचे वृद्ध समान प्रतिभाशाली सिद्ध झाले. आता महाराज कोणाला विजयी ठरवणार याबाबत सभेतील सर्वांना उत्सुकता लागून राहिली.

जमीनदाराने विचारांती नारायण शर्माला विजेता ठरविले. त्यांना पदवी देण्यात आली आणि बरोबर एक हजार अशर्फ्या पण!

समारंभ संपल्यावर दिवाणाने जमीनदाराला विचारले- "महाराज, आपण नारायण शर्मांना विजेता ठरवलंत याच्यामागे काही खास कारण?" जमीनदाराने लगेच उत्तर दिले- "होय तर! दिवाणजी, रजनीचन्द्र तरूण आहे. या वर्षी नाही तर पुढील वर्षी तो स्पर्धेत पुन्हा भाग घेईल आणि पदवी व पुरस्कार मिळवू शकेल. बिचारा नारायण शर्मा म्हणजे पिकलं पान! केव्हा गळून पडेल सांगता येत नाही. आम्ही नारायण शर्मांचा सत्कार नाही केला, तर त्यांचा सत्कार करण्याचं सद्भाग्य मिळवलं. अशा भाग्यापासून कदाचित् आम्ही वंचित राहिलो असतो!

-आर्. पट्टाभि

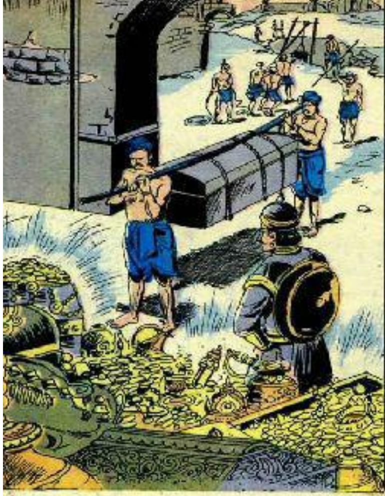

कीर्तिसिंह-२

(कोसल राजा सुषेणचा जयसेन हा परममित्र आहे. जयसेनची कन्या कीर्तिसेना हिच्या शक्ति सामर्थ्याची परीक्षा घेण्यासाठी राजा तिला, अरवली पर्वतप्रदेशात विद्याभ्यास पूर्ण करून राज्याकडे परत येणारा आपला पुत्र कीर्तिसेन याला वाटेतच अडवून व, अन्य प्रदेशात नेऊन, तेथे कैद करून ठेवायला सांगतो. कीर्तिसेना आपली तयारी असल्याचे सूचित करते. जयसेनला मात्र प्रथम या अटींबद्दल भीती वाटते, पण नन्तर तो स्वत:ला सावरतो. राजाच्या अटीतला गूढार्थ अन् आपल्या पूर्वजांची पूर्वपीठिका तो कीर्तिसेनेला समजावून सांगतो. पूर्वज जयसेन याने तेव्हाचा राजा विचित्रवर्मा याला अद्‌भुत शक्तींनी भारलेला एक रत्नहार अर्पण केला. नन्तर शिकारीसाठी गेलेल्या विचित्रवर्माला जमिनीखाली दडलेली देवी शक्तीची एक मूर्ती सापडली. त्या बाबतीत शास्त्रज्ञ व आगमवेत्त्यांचा सल्ला घेण्यासाठी तो राजधानीत पोचला.)

राजधानीत पोचल्या बरोबर राजा विचित्रवर्मा जयसेनला भेटला. त्याने सांगितलेली सर्व हकिकत ऐकून जयसेनला खूप आनन्द झाला, अन् त्याबरोबरच दु:खही वाटले.

दोघांच्यात सुदीर्घ चर्चा झाली, विचारांचे आपापसात खूप आदानप्रदान झाले अन् शेवटी जयसेन व अन्य लोकांनी निर्णय घेतला की शक्तिदेवीची ही मूर्ती राजधानीत न आणता, ती सापडल्या ठिकाणीच एक मन्दिर बांधून त्यात तिची प्रतिष्ठापना करावी. शास्त्रज्ञांनी असेही सांगितले की, ही मूर्ती मिळाल्यामुळे जो लाभ होणार आहे, तो वर्तमान राजा विचित्रवर्मा याला न होता, पुढल्या एकाद्या पिढीत त्याच्या वारसावर देवीची कृपा होऊन त्याला लाभ होईल. हा वारस देवीच्या कृपेने राज्याच्या मर्यादा वाढवेल अन् संपूर्ण दक्षिणापथाचा सम्राट

बनेल. त्याची कीर्ती दिगंत पसरेल आणि त्याच्या शासनकाळातच देवीला एक सुप्रसिद्ध नाव मिळून तिची दररोज पूजाअर्चा केली जाईल. इतकेच नव्हे, तर ही देवी महिमामयी मानली जाअून तिचे अुत्सव खूप मोठ्या प्रमाणावर साजरे केले जातील.

हे सर्व ऐकल्यावर, आपल्याला त्या रात्री आनन्द व दुःख दोन्ही एकाच वेळी का वाटले हे राजा विचित्रवर्माच्या लक्षात आले. आता त्याने आपले दुःख विसरायचे ठरवले, काळजी सोडून दिली आणि आपल्याच एका वंशजाला चांगली प्रतिष्ठा प्राप्त होणार याबद्दल त्याला हर्ष वाटू लागला. त्याने जंगलातच एक मंदिर बांधवून त्यात मूर्तीची प्रतिष्ठापना केली. राजाने हे मंदिर बांधण्यासाठी अपरंपार संपत्ति खर्च केली. परन्तु तेथे जाअून रोज मूर्तीची पूजा करणारा कोणी नसल्याने, काही काळाने लोक ते मन्दिर व मूर्ती यांच्याबद्दल सर्व विसरून गेले.

राजा विचित्रवर्माने विचार केला की, ही सारी दैवलीलाच आहे, अन् मनातल्या मनात देवी शक्तीला प्रणाम करत तो गप्प राहिला.

अशीच काही वर्षे निघून गेली. हाराच्या मदतीने विचित्रवर्माने अुत्तम प्रकारे राजशकट हाकले अन् कीर्ती संपादन केली. आपल्या राज्यात एक दोन ठिकाणी जमीन खणली अन् त्यातून मिळालेल्या धनाचा प्रजेला अुपयुक्त कामांसाठी वापर केला. यामुळे सर्व प्रजाजनांचे सुख द्विगुणित झाले व त्याची ख्याती वाढली. हाराच्या महिम्याची माहिती त्याने गुप्तच राखली होती; परन्तु हळू-हळू ती प्रकट होत गेली. लोक म्हणू लागले की, राजा विचित्रवर्मा तर अुत्तम मानव आहेतच, परन्तु त्यांच्या मोठेपणाचे मूळ कारण तो हारच होय. आणि हाराच्या महिम्याच्या प्रसाराबरोबरच त्रासही सुरू झाला.

आतापर्यन्त दक्षिणापथात कोसल राज्यच सर्वात बलशाली व शस्यश्यामल होते. कोसल-नंतर कांभोज व नग या राज्यांचा क्रमांक होता. हे दोन्ही देश कोसलच्या पूर्वेला असून त्यांच्या सीमा कोसल राज्याशी या शक्ति देवीच्या मंदिराजवळच भिडत होत्या.

चक्रादित्य कांभोजचा राजा होता. तसा तो एक चांगला राजाच होता, परन्तु काहीसा असमर्थ होता. त्याच्या शासनकाळात जनतेला बरेच कष्ट सहन करावे लागले. तेथील दुःखी प्रजा कोसल राज्य अन् तेथील सुव्यवस्थित राज्यकारभाराबद्दल आपसात चर्चा करी, तेथील सुखमय जीवनाशी तुलना करी. शेवटी आपल्या कष्टांना कंटाळून काही प्रजाजन कोसलमधे जाअू लागले. दयाळू विचित्रवर्माने त्या सर्वांना आश्रय दिला व त्यांच्यासाठी सर्व सोयी अुपलब्ध करून देअून त्यांच्या पोषणाची जबाबदारीही स्वीकारली. त्यांना कसलीही कमतरता पडू दिली नाही.

अशा परिस्थितीतच विचित्रवर्मा व चक्रादित्यही वृद्ध होत गेले. विचित्रवर्माचा ज्येष्ठ पुत्र जयवर्मा कोसल सिंहासनाधिष्ठित झाला. इकडे चक्रादित्याच्या मुलालाही सिंहासन प्राप्ती व्हायला हवी होती; परन्तु तोही आपल्या पित्याप्रमाणेच असमर्थ होता. ही वास्तविकता लक्षात घेअून त्याचा दुसरा पुत्र वरुणदत्त याने आपला भाअू व पिता या दोघांना ही कैदेत टाकून सिंहासन हस्तगत केले. त्या दोघांच्या असमर्थतेला कंटाळलेल्या अधिकाऱ्यांनी व प्रजेनेही वरुणदत्तला आपला पाठिंबा दिला.

पण पिता असमर्थ असला, तर पुत्र वरुणदत्त अगदी महामूर्ख होता. कोसलराज्याच्या अुन्नतीबद्दलचे प्रजेचे बोलणे त्याला सहन होईना. आपल्या राज्याच्या नागरिकांचे

कोसलमधे जाअून आश्रय घेणे त्याला आवडेना. वरुणदत्तच्या मनाने घेतले की, कोसल राज्याच्या अुन्नत स्थितीचे कारण केवळ जयसेनने राजाला दिलेला तो अपूर्व हारच होय. म्हणून त्याने कोणत्या ही अुपयाने तो हार हस्तगत करायचे पक्के ठरवले. हार प्राप्त करून आपलेही राज्य कोसल प्रमाणेच संपन्न, सुखी व शस्यश्यामल बनवायचा त्याचा विचार होता. हार मिळवायची त्याने तावडतोब एक योजना आखली. त्या योजनेचे कारण बनला कोसलचा सांप्रत राजा खुद्द जयवर्माच. खरे म्हणजे त्याच्या वागणुकीनेच वरुणदत्तला तो हार प्राप्त करून घ्यायला मदत केली.

जयवर्मा हा तसा चांगला माणूस होता, समर्थ

पार पाडली.

यानन्तर कनकलतेने आपल्या हावभावांनी, नाटकीपणाने व चातुर्याने राजा जयवर्माला आपला अगदी दास बनवून टाकला. तिच्यावर मोहित झालेल्या राजाने मस्तीत डोलत आपल्या गळ्यातला हार काढून तिच्या गळ्यात घातला. कामगिरी पार पाडून कनकलता त्याच रात्री कोसल राज्यातून नाहीशी झाली.

आपली चूक लक्षात आल्याबरोबर जयवर्मा घाबरून धावतच पित्यासमोर हजर झाला!

त्यावेळी विचित्रवर्मा जयसेन बरोबर बुद्धिबळे खेळण्यात मग्न झालेला होता. पित्याशिवाय केवळ जयसेनच तिथे असल्यामुळे जयवर्माने आपण केलेल्या चुकीबद्दल विचित्र-वर्माला सांगितले. तो हार परत मिळवण्यासाठी अुपाय सुचवण्याची त्याने दोघांनाही विनंती केली.

त्याचे सर्व बोलणे ऐकून घेतल्यावर खोल निश्वास टाकत विचित्रवर्मा पुत्राला म्हणाला, ''आपल्या घराण्यातल्या व्यक्तीला सोडून हार अन्य कोणाच्या हाती पडला तर त्याचा प्रभाव नष्ट होतो! तेव्हा आता हाराबद्दल सर्व काही विसरून जाणेच श्रेयस्कर!''

हे ऐकून जयवर्माबरोबरच जयसेनही फार आश्चर्यचकित झाला. पित्याच्या बोलण्यामुळे जयवर्माला जरा बरे वाटले, परंतु हार गेल्याच्या दुःखामुळे तो काही बोलू लागला.

पण आपल्या मुलाला मधेच अडवत विचित्रवर्मा म्हणाला, ''रसिक वृत्तीच्या राजाने आपल्या कलाप्रियतेने कलाकारांना संतुष्ट करावेच, परंतु त्यांच्यामागे वेडे होणे हे मात्र बरोबर नाही. त्याने तर प्रजेच्या सुखदुःखांकडे आपले लक्ष केन्द्रित करायला हवे. कमलपत्रा-वरील पाण्याच्या थेंबाप्रमाणे जो अलिप्त राहून कलासुख अुपभोगू शकेल, तोच अुत्कृष्ट राजा म्हणवला जाईल.''

जयवर्मा काहीसा लज्जित होअून दुःखी मनाने तेथून निघून गेला. तो गेल्यावर जयसेनकडे पहात विचित्रवर्मा म्हणाला, ''मी खोटं का बोललो, असं वाटत असेल ना तुला? पण जयसेन, एक गोष्ट सांग मला. जयवर्मा कडून तो हार काढून घेण्याची गडबड का केली आपण?

त्याच्या गळ्यातच तो असता, तर त्यालाही नर्तकीचं नाटक कळून चुकलं असतं. ती त्याला फसवू शकली नसती, अन् तिला हार घेअून जाणं शक्यही झालं नसतं. हे रहस्य तर कांभोज राजालाही माहीत आहे. तरीही तो पळवायचं कारस्थान त्यानं रचलं. आपण वेळीच तो जयवर्माच्या गळ्यातून काढून घेतला. असं का केलं आपण? आपली बलहीन मनोवृत्ती अन् अुन्मत्त व्यवहार यामुळेच वरुणदत्त दुर्बळ आहे. अुन्मत्तपणात मग्न असणाऱ्या माणसाची परमेश्वरदत्त बौद्धिक शक्ती त्याला यश देअू शकत नाहीं. अतीन्द्रीय शक्ती मानवाच्या सहज मानसिक शक्तींना जास्त तीक्ष्ण बनवतात. पण माणसं आपल्या दुर्बळतेमुळे त्यांचा अुपयोग करू शकत नाहीत. वरुणदत्त मूर्ख असला, तरी त्याच्या हे लक्षात आलेलं आहे; म्हणूनच त्यानं कनकलतेद्वारा जयवर्माला अपंग बनवायाचा प्रयत्न केला अन् हार मिळवायचा प्रयत्न केला. बरोबर आहे ना माझं म्हणणं?''

आपले डोके नुसतेच हालवून जयसेन गप्प राहिला. विचित्रवर्मा हसत म्हणाला, ''जयवर्मावर माझ्यापेक्षा तुझंच अधिक प्रेम आहे, हे ठाअूक आहे मला. जयसेन, तुला वाटत असेल, की एकदा धक्का खाल्लेला, अपमानित जयवर्मा पुढे सावधपणे वागेल, अन् मग त्याला हार परत देता येईल. पण अशा बाबतीत अभिमानापेक्षा जबाबदारीला अन् विश्वासा-पेक्षा अविश्वासालाच जास्त प्राधान्य द्यायला

हवं. दुर्बळ जयवर्मात या घटनेनं परिवर्तन घडेल ही आणि नाहीही घडणार. वरुणदत्तला जर कळलं, की स्वतःला मिळालेला हार नकली असून, खरा हार आपल्याकडेच आहे; तर तो कोणत्याही प्रकारचं अघोरी काम करायला मागेपुढे पहाणार नाही. या सगळ्याचा विचार करूनच मी खोटं बोललोय. आता जयवर्मा अन् वरुणदत्तही अशाच भ्रमात रहातील की हाराची शक्तीच नाहीशी झालेली आहे. आता राहिली हाराची पुढची गोष्ट. मी आता त्यासाठी एक पक्का निर्णय घेतलाय. काहीही असो, माझ्या वंशात पुढे एका महोन्नत अशा व्यक्तीचा जन्म होणार आहे, हे निश्चित आहे. तू जो हार मला बक्षिस दिलास तो, अन् त्याद्वारे मला जी अपार

संपत्ती मिळाली ती-असे सर्व त्या माझ्या महोन्नत वंशजालाच मिळो.''

महाराज विचित्रवर्माच्या राजनीती व न्यायीपणाची मनातल्या मनात प्रशंसा करत जयसेनने मान तुकवून मूकपणेच संमती दिली.

विचित्रवर्माच्या कल्पनेप्रमाणेच, त्याने जयवर्माला हाराबद्दल सांगितलेले सारे काही वरुणदत्त पर्यन्त पोचले. हाराची शक्ती खरोखरच नाहीशी झालीय अशी त्याचीही खात्री पटली. यामुळे त्याला दुःखही वाटले.

जे काही घडले, त्यामुळे जयवर्मा फार चिंतित झाला अन् त्याच्यात आमूलाग्र परिवर्तन घडून आले. त्याने आपले विलासी जीवन सोडून दिले अन् तो एका जबाबदार राजाप्रमाणे शासन चालवू लागला. कोसलच्या प्रजेत राजाबद्दल प्रेम व विश्वास अुत्पन्न झाला.

आपल्या मुलात झालेल्या परिवर्तनामुळे विचित्रवर्माला फार आनन्द झाला. या घटनेनंतर थोड्याच दिवसात त्याचा मृत्यु झाला. त्यानंतर जयसेनही त्याच वाटेने गेला. त्यापूर्वी जयसेनने एकदा मुद्दाम जयवर्माला घडलेले सर्व खरेखरे सांगून म्हटले, ''पुत्रा, तुझ्यात घडलेलं परिवर्तन पाहून तो हार तुला परत द्यायची विनंती मी महाराजांना केली; परंतु त्यांनी ते मानले नाही. ते म्हणाले माझ्या मनात असा संकल्प का अुपजलाय कुणास ठाअूक, पण आता मी त्यात बदल करणार नाही. माझा विश्वास योग्यच आहे अशी मला खात्री वाटतेय. आपण हे सारं विसरून जाणंच योग्य होईल जयसेन! तो हार घालण्याचा हक्क जयवार्माच्या मुलाचा असू शकेल किंवा त्याच्या नातवचाही असू शकेल. पण हार तर माझ्या वंशातच राहील ना; अन्य कुणाच्या हाती तर नाही जाणार ना! पण त्यांनी तो कुठे लपवला हे मलाही नाही सांगितलं. एक पत्र त्यांनी माझ्याकडून तेव्हा लिहवून घेतलं अन् त्यांच्या मृत्यूनंतर ते तुला द्यायला सांगितलं. हे घे ते पत्र!'' असे म्हणत जयसेनने हस्तिदंताचा एक लहानसा डबा त्याच्या हातात ठेवला.

-क्रमशः

अपराध आणि शिक्षा

दृढनिश्चयी विक्रमादित्य पुन्हा झाडावर चढला आणि झाडावरून प्रेत खाली उतरवले. ते खांद्यावर टाकून तो मुकाट्याने स्मशानाची वाट चालू लागला. तेव्हा प्रेतातीळ वेताळ बोलू लागला-

''राजन्, मध्य रात्रीच्य वेळी या स्मशानाच्या आसपास किती भुते असतील कोण जाणे? एवढे कष्ट करण्यामागील तुझा उद्देश काही माझ्या लक्षात येत नाहीये. तुझी चिकाटी व हट्ट पाहून मला वाटते की आपल्या शक्तींचा दावा करणाऱ्या कोणी तरी तुला प्रेरणा दिलेली असावी. पण खरे म्हणजे ही शुद्ध आत्मवंचना आहे. उदाहरणादाखल मी तुला चंद्रसेनची गोष्ट सांगतो. नीट लक्षपूर्वक ऐक.'' आणि वेताळ आपली गोष्ट सांगू लागला.

द्विचक्रपुरचा राजा चंद्रसेन शिकारीसाठी जंगलात गेला. आणि त्याला पुढे वाट सापडेना. त्याला अतिशय तहान लागली. इकडे-तिकडे

वेताळ कथा

भटकत असता त्याला एक आश्रम दिसला. तेथे प्रदीप नावाचा एक मुनी रहात होता. त्याने राजाचे स्वागत केले आणि त्याला प्यायला पाणी दिले. चन्द्रसेनने थोडा वेळ आश्रमात विश्रांति घेतली.

''माझं नाव चन्द्रसेन. मी या देशाचा राजा आहे. आपण कोण?'' कुतुहलाने राजाने मुनीला प्रश्न केला.

प्रदीपने उत्तर दिले-''मी ही एक राजा होतो. माझं नाव प्रदीप. प्रजेला चोर-डाकूंचे भय नसावे म्हणून अपराध्यांना मी कठोर शिक्षा करीत असे. मी एकाएकी आजारी पडलो. अनेक वैद्यांनी मला औषधे दिली, पण कशाचाही काही उपयोग झाला नाही. एक दिवशी मला भेटायला एक महापुरुष आले. ते मला म्हणाले-''तू अपराध्यांना योग्य शिक्षा न देता फार कठोर शिक्षा देत आलास. त्या सर्व पापांचे फळ म्हणून तू असा आजारी आहेस. जंगलात जा, तपश्चर्या कर आणि आपल्या पापांचे प्रायश्चित्त कर.''

''काही दिवसांनी मी आपल्या भावाला राज्य-कारभार सोपवला आणि बायको सह इकडे निघून आलो. एक वर्षभर तपश्चर्या केल्यानंतर माझी प्रकृति थोडी सुधारली. पण पुन्हा राजधानीत जाऊन राज्य-कारभार करण्याची इच्छा राहिली नाही. राजसुखात मग्न असलेल्या माझ्या भावाच्या मनात माझ्या विषयी शंका उत्पन्न झाली आणि त्याने मला मारून टाकण्यासाठी दोन सैनिक पाठवले. ते आले, पण माझी हत्या करू शकले नाहीत. त्यांनी खरी गोष्ट मला सांगून टाकली. जंगलात भटकत भटकत एक वर्षापूर्वी मी इथे आलो. त्या सैनिकांनी माझ्या भावाला खोटंच सांगितलं की हींस्र श्वापदांनी मला मारून टाकले. आता काही दिवसांनी मी हिमालयात जाणार आहे.

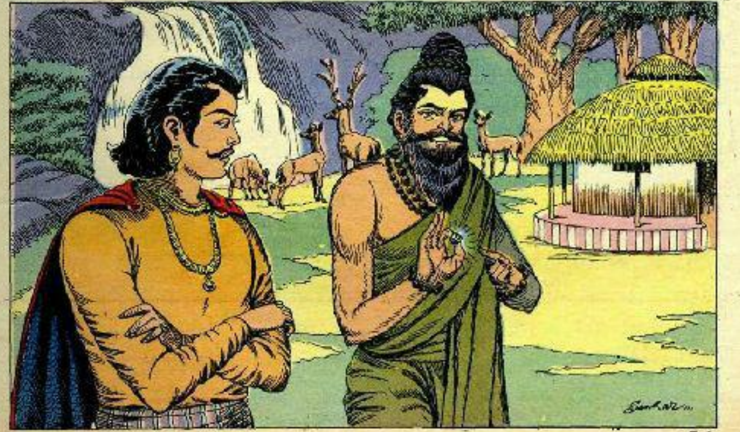
हे सर्व ऐकून चन्द्रसेनला आश्चर्य वाटलं नि थोडं भय ही. आपली शंका प्रदर्शित करीत तो म्हणाला-''स्वामीजी, अपराध्यांवर सूड घेण्याची भावना माझ्या मनात कधी ही नव्हती. पण त्यांना जर कठोर शिक्षा दिली नाही तर प्रजेवर संकटे ओढवतील. मी काय करावं हे आपणच सांगा. माझं काय कर्तव्य आहे? मी पण राज्य-कारभार सोडून जंगलात जाऊ का?''

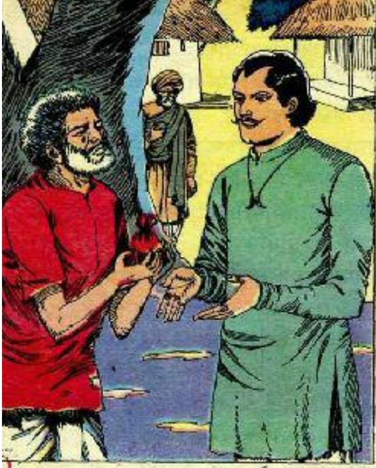
प्रदीपने मार्गदर्शन केले-''सर्व पापं, सर्वांना एक समान पीडा देत नाहीत. मी आयुष्यात आणखी ही अनेक पापे केली. त्यात हे आणखी एक मिळालं. आणि अशा रीतीने मी आपल्या पापांचं फळ भोगत आहे. तू मात्र भिऊ नकोस. मी तुला एक स्फटिक देतो. त्याच्या साह्याने तू निश्चिंतपणे पुढील जीवन जगशील!''

चंद्रसेनला स्फटिक पाहून आश्चर्य वाटलं. प्रदीप पुढे म्हणाला-''हा स्फटिक हातात ठेवून तू न्याय देत जा. तू अपराध्याला योग्य शिक्षा दिलीस तर हा पिवळ्या रंगाचा होऊन जाईल. जर अधिक कठोर शिक्षा दिलीस तर याचा रंग लाल होईल. आणि जर कमी प्रतीची शिक्षा दिलीस तर हा काळा पडेल. हा स्वतः मात्र निर्णय घेऊं शकत नाही.''

''हा स्फटिक आपल्या तपश्चर्येच्या शक्तीने मी मिळवलेला आहे. हिमालयात जाण्यापूर्वी हा एकाद्या राजाला देण्याची माझी इच्छा होती. तुझे भाग्य म्हणून तू इथे येऊन पोचलास. अपराध्याला योग्य शिक्षा देण्यासाठी हा स्फटिक तुला उपयोगी पडेल. एकाद्या चांगल्या न्यायाधीशाची नेमणूक कर. तुला स्वतःला पाप लागणार नाही अशा रीतीने शासन कर.''

चंद्रसेन तो स्फटिक घेऊन राजधानीला आला. आजपर्यंत अपराध्याना तो स्वतःच शिक्षा देत असे. आता त्याने सल्ला देण्यासाठी पाच न्यायाधीशांची नियुक्ति केली. अपराध्यांची चौकशी केल्यानंतर त्याने या न्यायाधीशांचा सल्ला घ्यायला सुरुवात केली.

स्फटिकाचा रंग काळा होईल अशीच शिक्षा तो अपराध्यांना देऊ लागला.

परंतु स्फटिक लाल व काळा रंगच धारण करी. तो पिवळ्या रंगाचा कधी झालाच नाही. त्यामुळे अपराध्याला योग्य अशी शिक्षा देणे चंद्रसेनला कधी शक्यच होईना.

राजाने आपल्या जवळील स्फटिकाबाबत कधी कोणाला काही सांगितले नाही. कोणाला ही कळणार नाही अशा रीतीने त्याने अनेकांची परीक्षा घेतली. त्यात न्यायशास्त्री होते, पंडित होते, अनेक क्षेत्रातील सुयोग्य विद्वान होते. परंतु कोणाचा ही निर्णय ऐकून स्फटिक कधी पिवळ्या रंगाचा झाला नाही. कुठल्या ही अपराधाला योग्य शिक्षा देणे फार कठिण काम आहे हे त्याच्या लक्षात आले.

चन्द्रसेन स्फटिक नेहमी आपल्या जवळ ठेवीत असे. एकदा वेष पालटून तो शहरात हिंडत होता. एका ठिकाणी त्याने एक विचित्र झाड पाहिले. एक गरीब माणूस एका श्रीमंत माणसाला अशर्फींनी भरलेली थैली देत होता. राजाला संशय आला की हा श्रीमंत माणूस मोठा लबाड असला पाहिजे.

राजा ताबडतोब त्या दोघांपाशी गेला आणि त्यांना विचारले-"तुम्ही दोघे जण इथं काय करीत आहात?"

गरीब माणूस म्हणाला-"हे गृहस्थ महाज्ञानी आहेत. यांनी मला खूप मदत करायचं आश्वासन दिलंय. म्हणून आपली सारी कमाई मी खुषीने यांना देत आहे!"

"तुला काय मदत पाहिजे आहे?" राजाने प्रश्न केला.

गरीबाने निवेदन केले-"महाराज, मला चार मुलगे आहेत. एक दिवशी माझ्या घरी एक साधू आला. त्याने सांगितले-'तुझ्या चार मुलांपैकी एक महाज्ञानी बनेल. त्याला चांगले शिक्षण देण्यात काटकसर करू नकोस.' मी त्यांना विचारलं-'या चारां पैकी महाज्ञानी कोण बनणार?' 'अग्नि आणि ज्ञान यांची गोष्ट काय सांगायला लागते?' असं विचारून ते निघून गेले. चारी मुलांना शिकवणं तर मला केवळ अशक्य आहे. म्हणून माझ्या चार मुलात कोण महाज्ञानी बनेल हे शोधून काढण्याच्या बाबतीत हे मला मदत करणार आहेत."

त्या कपटी माणसाला राजाने गरीबाचे धन परत देववले आणि म्हणाला-"माझ्या बरोबर चल. मी तुला मदत करीन."

दोघे गरीबाच्या झोपडीपाशी गेले, तेव्हा तेथे खूप गडबड-गोंगाट चालला होता.

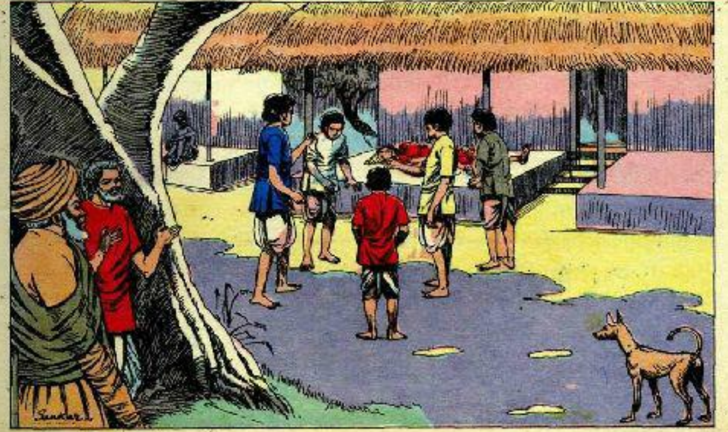
गरीबाच्या चारी मुलांनी मिळून मातीची एक मूर्ति बनवली होती. रंगवून झाल्यावर ती खूपच सुंदर दिसत होती. सर्व लोक म्हणाले-'बाजारात जाऊन ही मूर्ति विकली तर चांगली किंमत येईल.' इतक्यात शेजारचा चंद्र आला आणि त्याने ती मूर्ति तोडून-फोडून टाकली. चारी भावांनी त्याचा पाठलाग केला आणि त्याचा चांगला समाचार घेतला. पकडून त्याला आपल्या घरी घेऊन आले. चंद्रला काय शिक्षा करावी याबाबत चौघात वाद-विवाद चालू होता.

राजाला वाटलं ही नामी संधी आहे. साधूने सांगितल्याप्रमाणे यांच्यापैकी एक जण महाज्ञानी निश्चित असणारच! चंद्रला काय शिक्षा करावी याबाबतचा प्रत्येकाचा निर्णय ऐकला की महाज्ञान्याचा पत्ता लागेल.

चन्दसेनने स्फटिक आपल्या मुठीत बंद केला आणि सर्वात मोठ्या मुलाला विचारले-"तू आपला निर्णय सांगशील?"

"चाबकाचे शंभर फटके मारायला हवेत याला!" मोठा मुलगा म्हणाला. स्फटिकाचा रंग लाल झाल्याचे राजाने पाहिले. त्याने नंतर दुसऱ्या मुलाला आपल्या निर्णयाबद्दल विचारले.

तो म्हणाला-"याच्याजवळ जेवढ्या मूर्ति

आहेत, सगळ्या फोडून टाकल्या पाहिजेत!" राजाने स्फटिक पाहिला, त्याचा रंग लालच होता. तिसऱ्याला विचारल्यावर तो म्हणाला-"याला एक अशीच मूर्ति बनवायला सांगून ती फोडून टाकली पाहिजे." राजाच्या हातातील स्फटिकाचा रंग काळा झाला.

"याला शिक्षा केली म्हणजे आपल्याला आपली मूर्ति परत थोडीच मिळणार आहे? माझ्यात काही योग्यता असेल तर मी असे करीन की त्याला आपण चूक केली असे वाटले पाहिजे. म्हणजे तो पुन्हा अशी चूक करणार नाही." चौथा म्हणाला.

राजाने आपल्या हातातील स्फटिक पाहिला. आश्चर्याची गोष्ट, त्याचा रंग पिवळा झाला होता. हा चौथा मुलगाच भविष्यात महाज्ञानी होणार हे राजाच्या लक्षात आले. तो त्यांना म्हणाला-"मी राजा आहे, तुमच्या कुटुंबाला आर्थिक मदत मी करीत जाईन." राजाला वाटले-चौथ्या मुलाच्या शिक्षणाची व्यवस्था करणे हे आपले कर्तव्य आहे. वडिलांच्या व भावांच्या संमतीने तो त्याला आपल्या बरोबर घेऊन गेला.

एवढी गोष्ट ऐकवून वेताळाने विक्रमादित्याला विचारले-"राजा, चौथ्या मुलाचा निर्णय ऐकल्यावर स्फटिकाचा रंग पिवळा होणे, हा मला एक योगायोग वाटतो. कारण अपराध्यांबाबत कुठला ही कायदा नित्य उपयुक्त ठरणार नाही. कुठल्याही कायद्याकडे संशयी दृष्टीने केव्हां ही पाहता येईल. वेळोवेळी सामाजिक परिस्थितीत बदल होत राहतो, आणि त्याचा परिणाम कायद्यांवर होणारच. शासन करणारा राजा व त्याचे अधिकारी आपल्या स्वार्थासाठी, आपल्या संरक्षणासाठी, आपल्या व्यक्तिगत फायद्यासाठी कायद्याचा निरनिराळा अर्थ लावतात असे आपण नेहमी पाहतो. म्हणून कोणता ही न्यायाधीश वा महाज्ञानी आपल्या आसपासच्या परिस्थितीकडे पाहूनच न्याय-निर्णय करतो. एका विशिष्ट काळी जो धर्म मानला गेला, न्याय मानला गेला, नीति मानली गेली, ती अन्य काळी अधर्म, अन्याय वा अनीति मानली जाते हे तर तुला माहीतच आहे. यावरून स्फटिकाने दिलेला न्याय-निर्णय निरर्थक आहे असे सिद्ध होत नाही का? माहीत असून ही माझ्या या शंकेचं उत्तर दिलं नाहीस तर तुझं मस्तक धडावर राहणार नाही हे लक्षात असू दे."

वेताळाच्या प्रश्नाचे उत्तर देत विक्रमादित्य म्हणाला-"काळानुसार शिक्षेबाबतच्या कायद्यात बदल होणं आवश्यकच आहे. चंद्रसेन राजापुढे जो प्रश्न होता, तो कायद्यात बदल करण्याबाबत नव्हता. नवीन कायदा करण्याबाबतचा ही तो प्रश्न नव्हता. आपल्या शासन-काळात शिक्षेसंबंधी जो कायदा प्रचलित आहे, त्यानुसार आपण शिक्षा देत आहोत की नाही हे जाणण्याची त्याची इच्छा होती. आपल्या तपश्चर्येच्या बळाने मिळालेला स्फटिक साधूने राजाला दिलेला होता. हा स्फटिक कालातीत आहे. कोणत्याही सामाजिक परिस्थितीत घेतलेला निर्णय न्यायोचित आहे की नाही हे स्फटिक सांगू शकतो. तो स्वतः मात्र न्यायाबाबत निर्णय घेऊ शकत नाही, त्यासाठी त्याला एकाद्या ज्ञानी माणसाची आवश्यकता आहे. कोणी ही न्यायशास्त्रज्ञ हे काम करू शकणार नाही. कारण कोणी किती ही महान् असो, आपल्या व्यक्तिगत आशा-आकांक्षा त्याला असतातच. आपल्या मानसिक आर्थिक भावनांचा परिणाम त्याच्यावर होतोच. परंतु ज्ञानी माणसाची गोष्ट वेगळी आहे. तो माणसाचे स्वाभाविक वा विशेष गुण, त्याच्या प्रवृत्ति यांचे उत्तम परीक्षण करू शकतो. त्याच्या सामाजिक स्तराचे अध्ययन ही तो करतो. म्हणून अपराधासंबंधी कायद्यांतील जे स्थायी नियम आहेत, त्यांचा तो पूर्णतः स्वीकार करीत नाही. अमुक अपराधाला अमुक शिक्षाच योग्य असे तो समजत नाही. मुनीने दिलेल्या स्फटिकाचा चन्द्रसेन सदुपयोग अवश्य करू शकतो. गरीब माणसाच्या चौथ्या मुलाने दिलेला निर्णय हा केवळ योगायोग आहे असे तू समजत असशील जर ती तुझी चूक आहे!"

विक्रमादित्याचे स्पष्टीकरण ऐकून वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला.

-श्री. राजकमल यांच्या एका रचनेच्या आधारे

विसराळू

लक्ष्मणशेट सूर्योदयापूर्वीच स्नानासाठी निघाला. वाटेत त्याला त्याचा भाऊ वीरशेट भेटला. त्याने विचारले, ''तुझ्या घरी लागोपाठ तीनदा चोरी झाल्याचं ऐकलं? खरं का हे?''

लक्ष्मणशेट दुःख प्रकट करत म्हणाला, ''होय, खरंच आहे ते!''

''तो पेटारा तोडत असताना तू जागा नाही झालास का त्या आवाजानं?'' वीरशेटने विचारले.

''कसा जागा होईन? त्यानी माझ्या अुशीखालच्या किल्ल्या हळूच काढून घेअून पेटारा अुघडला!'' लक्ष्मणशेट अुत्तरला.

''नेहमी आपल्या किल्ल्या अुशीखालीच ठेवतोस? दुसरीकडे कुठे नाही का ठेवता आल्या?'' वीरशेट ने विचारले.

लक्ष्मणशेटने दुःखाने सांगितले, ''हो, तसंही करून पाह्यलं!''

''मग कुठे ठेवल्या होत्यास किल्ल्या?'' वीरशेटने विचारले.

''नेहमी प्रमाणे अुशीखाली न ठेवता वर फळीवर ठेवल्या होत्या.'' लक्ष्मणशेटने उत्तर दिले.

''मग कशा काय सापडल्या त्या चोरांना?'' वीरशेटने आश्चर्य प्रकट केले.

''माझा विसराळूपणानंच लुटलं मला; अगदी धुळीला मिळवलं! 'किल्ल्या फळीवर ठेवल्या आहेत' असं आठवणीसाठी एका कागदावर लिहून मी तो कागद अुशीखाली ठेवला होता.''

चोरी पुन्हा कशी झाली, हे आता कुठे वीरशेटच्या ध्यानी आले!

-श्रवणकुमार

चान्दोबा पुरवणी-६८

भारताची वृक्ष संपदा

फणस

फळात आकाराने सर्वात मोठे फळ म्हणजे फणस. याची लांबी जवळजवळ ९० सें. मी. व रुंदी ४० सें.मी. इतकी असू शकते. फणसाला मराठी, तेलगू व संस्कृतमधे फनास (फणस) असे म्हणतात. दक्षिणे कडील काही भाषात याला 'चक्का' असे ही म्हणतात. असेही मानले जाते की, या चक्का शब्दावरूनच इंग्रजीत याला 'जॅक' हे नाव मिळाले आहे.

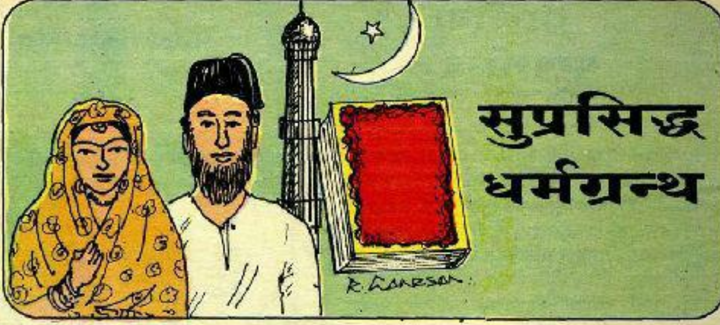
सुप्रसिद्ध ग्रीक इतिहासकार थिओफ्रॅटस (ई.स.पू. ३००) याने फणसाबाबत असा अुल्लेख केला आहे की, 'हे एक खूप गोड असे फळ असून भारतातील साधूगण ते मोठ्या आवडीने खातात.' त्याने असेही म्हटले आहे की, 'या मोठ्या फळाचा वृक्षही चांगला मोठा असाच असतो.' इटलीचा प्रवासी मॅरिगनोल्ली याने फणसाची तुलना बकरीच्या पिल्लाशी केली आहे.

फणसाचे झाड नेहमीच हिरवेगार असते. हे झाड १५ मीटरपर्यन्त अुंच वाढते. आपल्या देशाच्या पश्चिमघाटात हे वृक्ष अधिक प्रमाणात आहेत. अुत्तरप्रदेश, बिहार व आसाममध्येही कुठे-कुठे ही झाडे आढळतात. मुख्यतः सावलीसाठी ही झाडे लावली जातात. रेताड मातीत मिळणारी फळे, खडकाळ जमिनीतील फळांपेक्षा आकाराने मोठी असतात.

या झाडाची मोठमोठी हिरवी पाने गोल व चकचकीत असतात. हिवाळ्याच्या शेवटी झाडांना फुलांचे गुच्छ लटकतात. फुलाची टोकदार जाड पाकळी त्याचे रक्षण करते. परंतु लवकरच ती गळून पडते. पानांपासून दूर फांद्यांच्या बेचक्यात व खोडांना फळे लटकू लागतात. फळे पिकू लागली की त्यांचा सुगंध दरवळू लागतो. फळे कच्ची असताना त्यांचा रंग हिरवा असून ती जसजशी पिकू लागतात तशी पिवळी दिसू लागतात. चांगल्या पिकलेल्या फळाचा रंग अुदी असतो. चांगल्या मोठ्या फणसांचे वजन २० ते ३० किलोग्रॅम इतके भरते. फळाचे साल जाड व काटेरी असते. फणसाच्या आतील गऱ्यांच्या पोटात पांढरी बी (आठळी) असते. फणस साधारण मार्च ते जून या काळात पिकत असतात. ऋतुमानात बदल झाल्यास कधीकधी सप्टेंबरपर्यन्त ही फळे अुपलब्ध होअू शकतात. कच्च्या फणसाची भाजीही होते.

फणसाच्या लाकडाचा अुपयोग खिडक्या, दरवाजे व कपाटे बनवण्यासाठी केला जातो. पिवळ्या रंगाचे याचे लाकूड हळूहळू काळे पडू लागते. चांगले व्यवस्थित तासल्यावर ते लाकूड चमकत्या देवदार लाकडासारखे दिसते.

कुराण

मुस्लीम धर्माचे संस्थापक महम्मद पैगंबर यांचा जन्म इसवी सन ५७० मधे अरेबियातील मक्का येथे झाला. लहानपणी ते व्यापार करत असत. अुंटांवर विविध प्रकारचा माल लादून त्यांनी अनेक प्रदेशातून भ्रमण केले. त्या अल्प काळातच त्यांना कळून चुकले की प्रजेला संदेश पोचवण्याचे महत्तम कार्य परमेश्वराने आपणावर सोपवलेले आहे. त्यांना असेही समजले की भविष्यात आपल्याला अनेकानेक महत्वाची कार्ये करायची असून, भगवान त्यांचीच वाट पहात आहे. न्यायपूर्ण असे धार्मिक जीवन व्यतीत करण्यासाठीची आवश्यक सूत्रे त्यांना भगवंताकडूनच प्राप्त झाली. त्यांनी ती सूत्रे जनतेसमोर मांडली. कुराणात त्यांनी या सूत्रांचाच अुल्लेख केलेला आहे.

'इस्लाम' या शब्दाचा अर्थच '(भगवंताच्या) अल्लाच्या अधीन रहाणे' असा आहे. त्याचा अर्थ 'शांति' असाही आहे. इस्लाम धर्मावर श्रद्धा असणारांना मुस्लीम किंवा महम्मदीय असे म्हणतात.

मुस्लीमांचा पवित्र ग्रन्थ आहे 'कुराण'. त्यातील मुख्य सिद्धान्त असा आहे की, 'भगवान हा सर्वत्र एकच आहे.' 'परमेश्वर हा सर्वव्यापी आहे' असेही कुराण मानतो. पूर्व, पश्चिम सर्वच भगवंताचे स्वत:चे आहे. कोणत्याही मार्गाने गेलात तरी शेवटी तुम्ही त्याच्याकडेच पोचाल. तो सर्वव्यापी व सर्वज्ञ आहे! हेच कुराणाचे प्रबोधन होय.

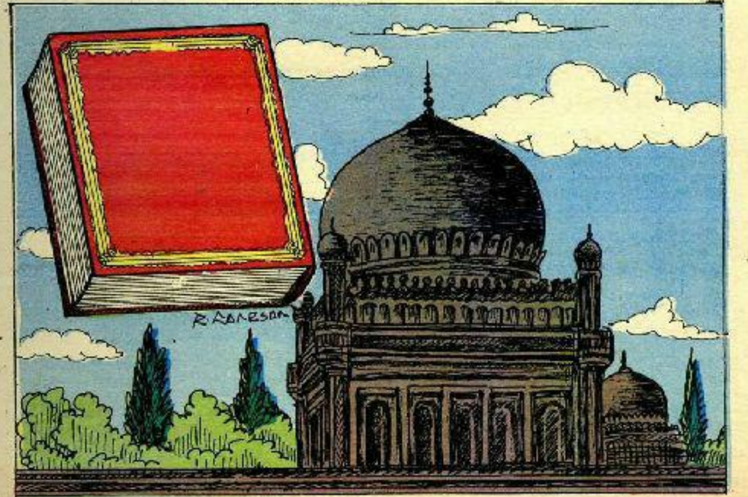
कुराणाच्या पहिल्या सूक्तीतच असे सांगितलेले आहे की, 'भगवंताच्या अधीन रहाणे' हाच मुख्य आचार होय.

नितान्त करुणामय अशा अल्लाच्या नावावर अर्पण व्हा.
अल्लाचाच नेहमी विजय होईल. तोच सर्वांचा अधिपति आहे.
तो परमकरुणामय आणि दयामय आहे.
आम्ही केवळ तुझीच प्रार्थना करतो.
केवळ तुझ्याच मदतीची आम्ही अपेक्षा करतो.
आम्हाला योग्य मार्गावर चालवत ठेव.
जे तुझे विश्वासपात्र आहेत, तुझ्या दयेला पात्र आहेत, त्यांनी स्वीकारलेल्या मार्गावरूनच आम्हाला ने.
जे तुझ्या प्रेमाला पात्र नाहीत, त्यांच्या मार्गापासून आम्हाला दूर ठेव.

कुराण हा ग्रन्थ ज्ञानप्राप्ती व न्यायालाच प्रधानता देतो. जन्मापासून मृत्यूपर्यन्त ज्ञानप्राप्तीतच समय व्यतीत करण्याचा आदेश कुराणाने दिला आहे.

आपल्या समकालीन असलेले प्रसिद्ध भारतीय विद्वान असगर अली इंजिनियर असे म्हणतात की, ''द्वेष, लढाईझगडे, किंवा दुरभिमानाला पुष्टी जगातला कोणताच धर्म देत नाही. खरे तर अशा दुर्बलांचे निर्मूलन करण्यासाठी धर्माची अत्यन्त आवश्यकता असते. प्रत्येक धर्म हा आपापल्या विलक्षण पद्धतीने प्रेम, शान्ति व न्याय वाढवण्यासाठी प्रबळ प्रयत्न करत असतो. इस्लामही तेच करत आहे.''

मक्केवर आक्रमण करणारांचा व त्यांना या कामात मदत करणारांचा हिंसात्मक सूड घेण्यासंबंधीच्या काही सूक्ति कुराणात आहेत. परंतु त्या सूक्तींचा अुपयोग संदर्भानुसार व्हावयास हवा. या सूक्ती आपल्या दररोजच्या जीवनात अुपयोगात आणायच्या सूक्तीं पेक्षा अगदी भिन्न अशा आहेत. रोजच्या व्यवहारात त्यांचा अुपयोग करू नये.

तुम्हाला माहीत आहे काय?

१. स्वतन्त्र केनिया देशाचे पहिले प्रधानमन्त्री व अध्यक्ष कोण आहेत?
२. आपल्या देशातील सर्वात मोठे शहर कोणते?
३. भूमध्य समुद्रात त्रिकोणी आकाराचे कोणते बेट स्थित आहे?
४. इंडोनेशियात 'हजार बेटांवाले बेट' या नावाने कोणते बेट प्रसिद्ध आहे?
५. जगात सर्वात अुंचावर असणारा देश कोणता?
६. तीन हृदये असणाऱ्या प्राण्याचे नाव काय?
७. बर्लिनची निर्मिती व पतन केंव्हा झाले?
८. एका अॅशिया देशाची राजधानी 'अयूध्या' होती. त्या देशाचे नाव काय?
९. अब्राहम लिंकनच्या पत्नीचे नाव काय?
१०. कोणत्या दाम्पत्याने मिळून इंग्लंडचे शासन चालवले? त्यांची नावे काय?
११. जगातील सर्वात अधिक जनसंख्या असलेले शहर कोणते?
१२. वॉशिंग्टन शहरापूर्वी अमेरिकेची राजधानी कोणती होती?
१३. दात नसलेले जनावर कोणते?
१४. बार्सिलोना हे स्पेनमधील एक शहर आहे. द. अमेरिकेत ही याच नावाचे एक शहर आहे. ते कोठे आहे?
१५. बटाट्याची पैदास सर्वात अगोदर कोठे होत असे?
१६. टांझानियाच्या मन्यारा नॅशनल पार्कमध्ये आफ्रिकेतील एक प्राणी अधिक संख्येने आढळतो. तो प्राणी कोणता?

अुत्तरे

१. जोमो केन्यारा.
२. कलकत्ता.
३. सिसिली.
४. बाली.
५. स्वित्झर्लण्ड.
६. 'कॅटलफिश' नावाचा जलचर.
७. १९६१ मध्ये, १९८९ मध्ये.
८. थायलंड.
९. मेरी टॉड.
१०. तिसरा विल्यम व दुसरी मेरी (१६८९-१६९४).
११. चीनमधील शांघाय.
१२. फिलाडेल्फिया.
१३. मुंग्या खाणारा 'अॅन्ट ईटर'.
१४. वेनिन्जुएला.
१५. दक्षिण अमेरिका.
१६. हत्ती.

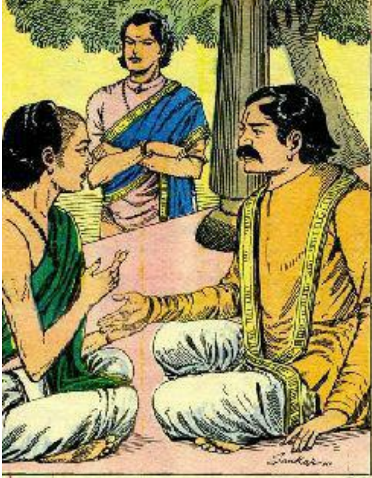
दानवीर भूमिनाथ

वसंतपुर मध्ये भूमिनाथ नावाचा एक श्रीमंत माणूस रहात असे. त्याला लोक दानकर्ण म्हणत असत. आपले नाव सार्थ व्हावे म्हणून भूमिनाथने अनेक दाने दिली. अशा रीतीने त्याची संपत्ति संपत आली. शेती विषयक ज्ञान चांगले असल्यामुळे तो लोकांना ही मार्गदर्शन करी. त्याच्या शेतीत चांगली पिके येत, अन त्यामुळे त्याला उत्पन्न ही चांगलेच मिळे. तो चैन-आरामात जीवन जगत असे. परंतु दान-धर्म करण्याचा त्याचा स्वभाव बदलला नाही.

एक दिवशी तो आपल्या घराच्या चबुतऱ्यावर बसून गावच्या पुरोहिताशी गप्पा-गोष्टी करीत होता. त्याच वेळी एक ब्राह्मण तेथे आला. भूमिनाथने नम्रपणे त्याला नमस्कार केला नि विचारले- "इकडे कसं काय येणं झालं?"

ब्राह्मणाने उत्तर दिले- "महाराज, आपल्या गावातील रतन शेटजींच्या मुलीच्या लग्नासाठी मी या गावात आलो. लग्न-समारंभात रतन सेठ ब्राह्मण-पंडितांना पुरस्कार देत असतात. इथून दोन कोस अंतरावरील वनस्थली गावात मी राहतो. पुरस्कार मिळविण्याच्या आशेने मी इथे आलो. यावेळी ते सर्वांना ताटे देणार आहेत हे आपणास माहीतच असेल. तशी ताटे काही फार भारी किंमतीची नाहीत. मी अनाहूतपणे आलो आहे. कारण तसा रिवाजच आहे. निमंत्रितांनीच यावं असं काही नाही. इथल्या रिवाजाचा आदर करणं माझं कर्तव्य आहे. पण दुःखाची गोष्ट अशी आहे की यावेळी शेटजींनी फार मनापासून ताटे दिली नाहीत. देताना त्यांच्या चेहऱ्यावर प्रसन्नता दिसली नाही. म्हणून या प्रथेबाबत माझ्या मनात विरक्ति उत्पन्न झाली. आता पुन्हा मी इथे येणार नाही. इथे आलोच, तेव्हा मनात विचार आला, आपल्या सारख्या दानशूराला भेटून जावं."

प्रकाश पवार

ब्राह्मणाचे बोलणे एकून भूमिनाथ फार प्रसन्न झाला. घरात जाऊन दक्षिणा देण्यासाठी काही पैसे घेऊन आला. ब्राह्मणाला दक्षिणा देऊन हात जोडून म्हणाला- ''लग्न-समारंभात ब्राह्मण-पंडितांना पुरस्कार देण्याची प्रथा आता कमी होत चालली आहे. केवळ रिवाज म्हणून अनिच्छेने हे पुरस्कार अलीकडे दिले जातात. आता नावापुरतीच ही प्रथा शिल्लक राहिली आहे. मी सुद्धा केवळ नाममात्र दानशूर राहिलो आहे. माझी आई वारली, तेव्हा मी भूदान करायला हवं होतं; पण मी ते करू शकलो नाही. भूदान करण्याऐवजी पुरोहिताला फक्त एक अशर्फी दिली आणि भविष्यात शक्य होईल तेव्हा भूदान करण्याचा वायदा केला. या परिस्थितीत मी आपणास काही विशेष दान देऊ शकलो नाही याचं मला वाईट वाटतं. पुरोहितजींना भूदान करण्याचं जे वचन मी दिलं आहे, ते मला पूर्ण करता येईल असा आशीर्वाद आपण कृपा करून मला द्यावा.

दक्षिणा आपल्या कनवटीला लावून ब्राह्मण भूमिनाथला म्हणाला- ''आपला हात दाखवा बरं!'' त्याने बारकाईने हातावरील रेषा पाहिल्या आणि मोठे डोळे करीत म्हणाला- ''महाराज, दानाच्या रेषा तर आपल्या हातावर स्पष्ट दिसत आहेत. जिवात जीव आहे, तोपर्यंत आपण दान-धर्म करीत राहणार. या रेषा सांगत आहेत की आपल्या जवळ जमीन आहे. आपण दिलेल्या वचनानुसार पुरोहितजींना निश्चित जमीन देणार.''

पुरोहितजी लगेच म्हणाले- ''भूमिनाथा-सारखे दानवीर आपल्या वचनाची पूर्ति करणार याबाबत शंका नाही. म्हणून त्यांनी मला जमीन दिली तर त्यात काही आश्चर्य नाही. पण मी जर ती जमीन स्वीकारली तर याचकवृत्तीला कलंक लागेल असे मला वाटते.''

असेच काही दिवस गेले. वसंतपूर जवळून वाहणाऱ्या नदीवर धरण बांधण्यात आले. नदीचं पाणी गावांतल्या शेतांपर्यंत पोचविण्या-साठी छोटे-छोटे कॅनॉल बांधले गेले, त्यातून पाणी वाहू लागले. यामुळे नदीचे पाणी कमी झाले. काठावर जिथे जमीन दिसायची तेथे टेकाडे दिसू लागली. कोणे एके काळी नदीला

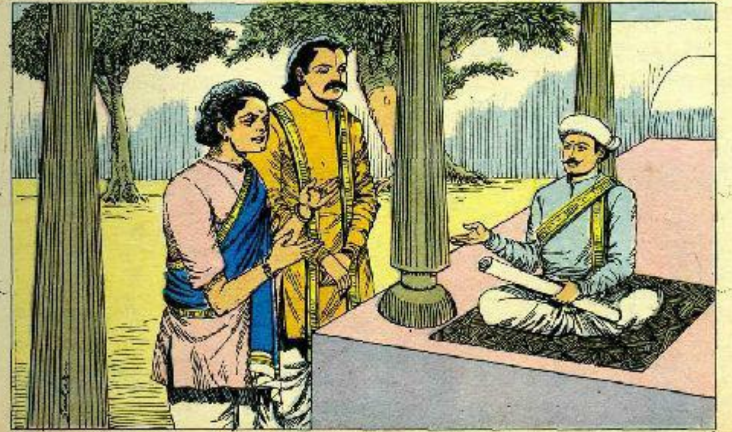
पूर आल्यामुळे जमीन पाण्याखाली बुडून गेली होती.

एके दिवशी गावचा तलाठी भूमिनाथकडे आला आणि म्हणाला- ''भूमिनाथजी, आपण मोठे भाग्यवान आहात. भाग्याचं दुसरं नाव भूमिनाथ! नदीत जी टेकाडं उभी राहिली आहेत, आम्ही आमच्या पद्धतीनुसार त्यांची मोजणी केली. ही टेकाडं कोणा-कोणाची आहेत हे आमच्या लक्षात आलं. आमच्या जवळ जे कागदपत्र आहेत, त्यांनुसार पाण्याखाली गेलेल्या जमिनीपैकी दहा एकर जमीन आपली आहे.''

आपले भाग्य पुन्हा एकदा फळफळले आहे असे भूमिनाथला वाटले. त्याला खूप आनंद झाला. तलाठ्याला आदरपूर्वक घरात बसवलं नि पुरोहिताला बोलवून घेतलं.

पुरोहित आला. भूमिनाथ तलाठ्याला म्हणाला- ''साहेब माझी आई जेव्हा वारली, तेव्हा यांना जमीन देण्याचं वचन मी दिलेलं आहे. मरण्यापूर्वी मी आपली वचन-पूर्ति करू शकेन की नाही याबाबत मला शंकाच होती. म्हणून आता ही जमीन माझी नाही, आपण ती पुरोहितजींच्या नावे नोंद करावी.''

भूमिनाथाच्या या दानामुळे पुरोहित बुचकळ्यात पडला. शेजारच्या गावच्या ब्राह्मणासमक्ष तो जे काही बोलला होता, ते सर्व त्याला आठवले. जर भूमिनाथाचे हे दान स्वीकारले नाही, तर त्याला वाईट वाटेल. म्हणून नीट विचार करून पुरोहित म्हणाला- ''या दाना बरोबरच भूमिनाथने आणखी एक दान दिले

पाहिजे. तरच मी हे दान स्वीकार करीन." त्याचे हे बोलणे ऐकून तलाठी व भूमिनाथ दोघांना ही मोठे आश्चर्य वाटले. हसत हसत भूमिनाथने विचारले- "तर मग आणखी काय दान पाहिजे सांगा तर खरं!"

तलाठ्याकडे पहात पहात पुरोहित म्हणाला- "भूमिनाथ केवळ दानवीर म्हणूनच नाही, तर कृषिवीर म्हणून ही सुप्रसिद्ध आहे. शेतीविषयक त्याचे ज्ञान सर्वांना माहीत आहे. म्हणून यावेळी भूमिनाथने भूदाना बरोबरच श्रमदान ही करावे. निसर्गाचा प्रकोप झाला म्हणजे नद्यांना पूर येऊन टेकड्या ही जलमय होतात. जी जमीन आज पाण्याबाहेर आहे, ती उद्या पुन्हा पाण्यात बुडून जाण्याची शक्यता आहे." इतकं बोलून तो थांबला.

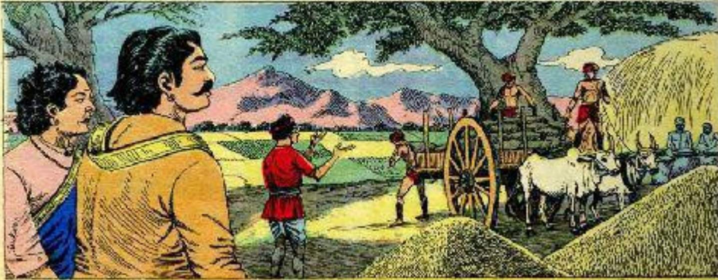
हे ऐकून भूमिनाथ आश्चर्याने पुरोहिताकडे पाहू लागला. तलाठ्याने पुरोहिताला विचारले- "बरं आहे, मग हे तर सांगा की भूमिनाथने श्रमदान कसे करायचे?"

पुरोहिताने नम्रतापूर्वक भूमिनाथकडे पाहिले आणि तो तलाठ्याला म्हणाला- "भूमिनाथ श्रेष्ठ दर्जाचे दानी आहेत, ज्याने जे मागितले ते त्यांनी मनापासून दिले. अशा दानशूरावर गणमातेची कृपादृष्टि अवश्य होणारच. म्हणून आपल्या वाडवडिलांनी दिलेली जमीन त्यांनी माझ्या नावे करू नये. त्यांनी स्वतः या जमिनीत लागवड करावी. जमिनीतून जे उत्पन्न येईल त्याचा फक्त चौथा हिस्सा त्यांनी मला द्यावा.

तलाठ्याने पुरोहिताची प्रशंसा केली नि भूमिनाथला विचारले - "बोला, आता तुमचा काय निर्णय आहे?"

"आमच्या पुरोहितजींची इच्छा मी कशी टाळू शकेन? ते म्हणतात त्याप्रमाणे मी सर्व करीन!" संतुष्ट होऊन भूमिनाथ म्हणाला.

नंतर त्याने परिश्रमपूर्वक काळ्या आईची सेवा केली. पुरोहिताला जास्तीत जास्त कसे देता येईल याचेच चिंतन तो करू लागला. शेतीत चांगले उत्पन्न काढून त्याने प्रसिद्धि ही मिळवली. आपल्या दान-धर्माच्या प्रवृत्तीला कलंक लागेल असे त्याने कधी काही केले नाही.

चान्दोबाच्या बातम्या

माश्या की मुंग्या?

टेक्सासच्या नागरिकांना नुकतीच मुंग्यांचा त्रास ही एक तीव्र समस्या बनून राहिली होती. त्यांच्या नाशाचे अनेक प्रयत्न निष्फळ ठरले. अन्य किड्यांसाठी उपयोगात आणायच्या औषधांचाही त्यांनी प्रयोग करून पाहिला, पण त्यांचा ही काही परिणाम या मुंग्यांवर दिसून आला नाही. अशी परीस्थिती आली की मुंग्यांच्या त्रासाला कंटाळून काही लोकांनी आपली जागा सोडून जाणे पसन्त केले. शेवटी टेक्सास विश्वविद्यालयाच्या काही शास्त्रज्ञांनी ब्राझीलमधून काही विशिष्ट जातीच्या माश्या मागवून घेतल्या व त्यांना या मुंग्यांवर सोडले. या माश्या मुंग्यांच्या डोक्यावर बसून अंडी घालत. अंड्यांपासून निघालेल लाळेसारखा चिकट पदार्थ मुंग्यांचा मेन्दू खाऊ लागल्या व मुंग्यांच्या त्रासापासून नागरिकांची काही अंशी सुटका झाली.

वचनबद्ध

मोठी मागसे हल्ली नेहमी तक्रार करत असतात की टी.व्ही. मुळे मुलांचे अभ्यासाकडील लक्ष कमी होऊ लागले आहे. काही मर्यादेपर्यन्त त्यांची तक्रार योग्य अशीच आहे. परन्तु अमेरिकेतील मुलांची पठनशक्ती समृद्ध करण्यासाठी आर.ए.एफ. नावाची एक योजना कार्यान्वित केली जात आहे. कॅलिफोर्नियातील शेर्लिंडर नामक एक प्रधान अध्यापिकेने मुलांना चांगली पुस्तके वाचायची सवय लावण्यासाठी एक योजना कार्यान्वित केली. तिने आपल्या विद्यार्थ्यांना असे वचन दिले की त्यांनी दोन चांगली पुस्तके संपूर्णपणे वाचली, तर मी मातीचा एक सबंध साप गिळून दाखवीन. विद्यार्थ्यांनीही आर.ए.एफ.च्या योजनेच्या अन्तर्गत नियोजित दोन्ही पुस्तके पूर्ण वाचून काढली. दुसऱ्याच दिवशी त्या अध्यापिकेने सर्व विद्यार्थ्यांना एकत्र बोलावले अन् त्यांच्यासमोर ग्लासभर संत्र्याच्या रसाबरोबर तिने मातीचा सापही गिळून दाखवला.

एकाच माळेचे मणी

रामपुरचा राम काही जरूरी कामासाठी सीतापुरच्या सीतारामकडे जायला निघाला. वाटेत लक्ष्मणपुरला पोचता पोचताच दुपार झाली. त्याला खूप भूक लागली. समोर दिसणाऱ्या घराशी तो थांबला.

त्या घरातले सर्वचजण ठार बहिरे होते. रामने बाहेर कट्ट्यावर बसलेल्या तरुणाला विचारले, "बेटा, एक वाटसरू आहे मी. तुझ्या घरात काही खायला मिळेल का याची चौकशी कर ना आत जाऊन."

तरुण घरात गेला अन् आपल्या बहिणीला शिव्या देत म्हणाला, "तो माणूस म्हणतोय की, तू त्याच्याशी लग्न करायचं कबूल केलंयस. लोकांना याबद्दल काही कळलं तर आपलं नाकच कापलं जाईल." अन् तो बडबडत राहिला.

रागाने फणफणत ती आपल्या पित्याकडे जाऊन म्हणू लागली, "बाबा, हा काय अन्याय? दादा मला म्हणतोय की, मला इस्टेटीतली एक फुटकी कवडीही नाही मिळणार! बापाच्या इस्टेटीत मुलीचाही हक्क असतो! त्या बहिरंभटाला हा कायदा माहीतच नसावा! जमीनदाराकडे जाऊन तक्रार करीन, चांगले फटके मारवीन मी त्याला."

तिचे वडील हातचे काम सोडून देऊन तिरमिरत ते आडाचे पाणी काढत असलेल्या बायकोकडे वळले. ते ओरडले, "अग कैदासणी, आपल्या लेकीला असं म्हणायची तुझी हिंमतच कशी झाली, की तुझ्या बाबांसाठी मी मुळीच स्वयंपाक न करता त्याला अुपास घडवीन? अग, तुला तर धड स्वयंपाकच करता येत नाही. भाजीबिजी तर सोडच, पण तुझ्या घराण्यात कुणाला धड भात सुद्धा शिजवता येत नाही! तुझ्याशी लग्न कसलं केलं, गळ्यात फासच अडकवून घेतला आपल्या!" तोही असाच रागानं खवळला होता.

आता त्याच्या बायकोने हातातली दोरी सोडून दिली अन् पाण्याचा घडा धडामकन् विहीरीत पडला. आपल्या नवऱ्याची काहीही पर्वा न करता संतापलेल्या कालीमातेसारखी ती सरळ आपल्या सासूजवळ जाऊन बडबडू लागली, "तुम्हाला झालंय तरी काय? अक्कल काय अगदीच शेण खायला गेली का? मुलगा चांगला चाळीस वर्षांचा झाला, तरी त्याला दुसऱ्या लग्नाचा सल्ला देताय? माझा सूड अुगवायचा विचार दिसतोय तुमचा! पण मीही काही गप्प नाही बसणार. आपल्या पैशांच्या बळावर काहीही करू शकायला तो काय कोणी मोठा जमीनदार लागून गेलाय की काय? या गावच्याच काय, पण नदीपलिकडल्या गावच्या मोठमोठ्या लोकांनाही बोलावून आणायची हिंमत आहे माझ्यात. त्यांच्याच हातून तुम्हा लोकांना वेतानं फोडून काढीन!" अंगात भूत संचारल्यासारखीच बोलत होती ती.

म्हातारी आपल्या हातातला कापूस खाली टाकत म्हणाली, "हं, आता बरोबर पितळ अुघड पडलं बघ तुझं! तूच शाबित केलंस, की तू रुद्राची मुलगी आहेस. मला घरातून जायला सांगणारी कोण ग तू? हे माझ्या नवऱ्याचं घर आहे, सध्या ते माझ्या मुलाचं असून, पुढे माझ्या नातवाचं होईल ते. नीट कान अुघडून ऐक. माझ्या सासऱ्याच्या पणज्यानं-सूरदासनं-बांधलेलं घर आहे हे. जिवात जीव असेपर्यन्त इथ्थच रहाणार मी! पहातेच काय करशील माझं

इन्दुमती शहा

ते!'' अन् लढायला अुठल्यासारखा आपला पदर तिनं कमरेला घट्ट आवळून खोचला. रागाने कापतच होती ती.

एकाचे बोलणे दुसऱ्याला समजत तर नव्हतेच. पण सर्वचजण जोरजोरात ओरडून एकमेकांना शिव्या देअू लागले. थोड्या वेळात सगळे पाटलाकडे जाअून तक्रार करायला घराबाहेर आले.

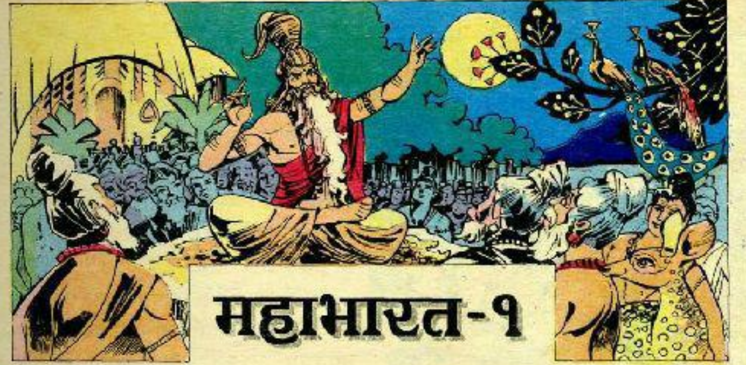
मोठ्या सोशिकपणे कट्टयावर बसून वाट पहाणारा राम सर्वजणांना बाहेर आलेले पाहून आनन्दाने म्हणाला, ''अरे वा! तुम्ही सगळी कित्ती चांगली माणसं आहात! दारच्या वाटसरूबद्दल इतका आदरभाव मी कधीच पाहिला नाही अन् ऐकलाही नाही. अतिथीला जेवायला बोलवायला इतकी सगळीजणं एकदम बाहेर आलात! आपल्या गावचं काय नाव म्हणालात तुम्ही? मर्यादापुर ना? वा, अतिथि सत्काराला शोभेसंच नाव आहे.'' अन् मोठ्या आनन्दाने तो कट्टयावरून अुठला.

पण रागाने जळणारा त्या घरातला मोठा माणूस ओरडला, ''अरे तू कोण रे आमच्या घरच्या भानगडीत दखल देणारा? आमच्या आपसातल्या झगड्यात तू अुगीच आपलं नाक खुपसू नकोस हं. आम्ही थोडेच कोणा बाहेरच्या माणासांशी भांडलोय. आपसात आम्ही भांडू. नाहीतर प्रेमानं गळ्यात गळे घालू. न बोलावता अुगाच आमच्या घरात घुसायचा तुला काम रे अधिकार? जा इथुन; जा आपल्या वाटेनं!''

त्याचे बोलणे ऐकून राम आश्चर्यातच पडला. घाबरत तो म्हणाला, ''बापरे! हा काय अन्याय! एक वेळच्या जेवणाचे दहा रुपये? इतकी मोठी रक्कम माझ्याजवळ असती, तर मला भूकच नसती लागली, अन् तुमच्या घराच्या कट्टयावर बसायची वेळही नसती आली माझ्यावर!'' आता मुळिच वेळ न घालवता तो त्या गल्लीतून धावतच दूर जायला निघाला.

खरी गोष्ट अशी, की हा रामापुरचा राम ही अगदी ठार बहिरा होता! सगळे एकाच माळेचे मणी!

महाभारत-१

नैमिषारण्य हे ऋषिगणांचे निवासस्थान. महामुनि शौनक हे त्यांचे कुलपती होते. एकदा त्यांनी बारा वर्षांचा सत्रयाग केला. अनेक महर्षी एकत्रपणे त्या यागात मग्न असताना रोमहर्षचा पुत्र अुग्रश्रावण हा सूत तेथे आला. त्याला माहीत नाही असा कोणताही पुराणग्रन्थ तेव्हा अस्तित्वात नव्हता.

या सूताला पाहिल्या बरोबर सर्वजण त्याच्याभोवती जमले. ते म्हणाले, ''तुझ्या येण्याने आम्हा सर्वांना फार आनन्द झालाय. सांग, आत्ता कोठून आलास तू? तुझ्या कडून अनेक अुत्तमोत्तम पुण्यकथा आम्हाला ऐकायला मिळणारसं वाटतंय.''

सूत त्यांना म्हणाला, ''महर्षीगण हो! परीक्षिताचा पुत्र जनमेजय याने एक मोठा सर्पसत्र यज्ञ केला. त्या अवधीत वैशंपायनाने जनमेजयाला भारताच्या अनेकोत्तम कथा ऐकवल्या. त्या कथांचा रचयिता म्हणजे वैशंपायनाचे गुरुवर वेदव्यास. मीही त्या कथा खूप लक्षपूर्वक ऐकून घेतल्या आहेत. शमंतक पंचक नामक पुण्यक्षेत्राचं दर्शनही मी घेतलंय. तेथेच युद्ध झाले होते. मी आत्ता तेथूनच सरळ इकडे आलोय.''

त्याचे बोलणे ऐकून ऋषिगणांना अपरिमित आनन्द झाला. त्यांनी मोठ्या अुत्साहाने वेदव्यासांनी रचलेल्या कथा सांगण्याची सूताला विनन्ती केली.

सूताने सुरुवात केली:-

''महाभारताची रचना कशी झाली माहीत आहे तुम्हाला? कृष्णवैशंपायन नामक व्यासांनी

शापग्रस्त परीक्षित

वेद चार भागात विभाजित केले. अन् त्यानन्तर त्यांनी हिमालय पर्वतात तपस्या केली. धृतराष्ट्राची पिढी समाप्त झाल्यावर त्यांनी 'भारत'ची रचना करायचे ठरवले. साऱ्या जगाने आवडीने वाचावे, अशा या 'भारता'ची रचना कोणत्या पद्धतीने करावी, याबद्दल ते गंभीरपणे विचार करू लागले. या विचारात मग्न असतानाच त्यांना भेटण्यासाठी ब्रह्मदेव आले. त्यांना विनयाने नमस्कार करून महर्षि व्यास म्हणाले. ''देवा, वेदवेदांगांचं सार मी 'भारत' नावाच्या इतिहासरूपात लिपिबद्ध करू इच्छितो. परन्तु ते लिपिबद्ध करील, असा कोणी मला तरी दिसत नाही. असा एकादा ग्रन्थ जनता किती अुत्कंठेनं वाचेल याची आपणाला कल्पना असेलच.''

ब्रह्मदेवाने व्यासांना सल्ला दिला की, ''विघ्नेश्वराची मनापासून प्रार्थना कर अन् त्याच्याकडून आपला हा इतिहास लिहून घे.''

व्यासांनी प्रार्थना केली अन् विघ्नेश्वर प्रकट झाला. व्यासांच्या इच्छेनुसार त्याने महाभारत लिहून काढले. व्यास सांगत गेले, अन् विघ्नेश्वर लिहीत गेला.

देवलोकात नारदाने, पितृलोकात देवलने व गंधर्वलोकात शुकाने या ग्रंथाचा प्रचार केला. जनमेजय सर्पसत्र यज्ञ करत असताना वैशंपायनाने त्या ग्रंथाचे पठन केले. अशाप्रकारे भूलोकातही त्या ग्रंथाचा प्रसार झाला.

शौनक आदि मुनि विवरण जाणून तृप्त झाले. त्यांनी सूताला विचारले की, शमंतकपंचक नावाच्या क्षेत्रावर कौरवपांडवात महासंग्राम झाला, या क्षेत्राला असे नाव का मिळाले?''

या बद्दल स्पष्टीकरण देताना सूत म्हणाला, - ''त्रेता व द्वापर या युगांच्या संधिकाळात राजे लोकांच्या अहंकाराने सीमा ओलांडल्या होत्या. दर्पाच्या नशेतच ते चूर असत. परशुरामाने त्यांना एकवीस वेळा, अगदी शोधून शोधून मारून टाकले. त्यांच्या रक्ताने पाच तलावांची निर्मिती करून त्याने पितरांचे तर्पण केले. या तर्पणाने पितर अत्यन्त संतुष्ट झाले व त्यांनी परशुरामाला असा वर दिला की- हे पाचही तलाव पुण्यक्षेत्र बनतील. याच प्रदेशात पुढे महाभारत-युद्ध झाले. त्यामुळे या क्षेत्राला

शमंतक कुरुक्षेत्र असे नाव प्राप्त झाले.''

परीक्षितपुत्र जनमेजय त्याच कुरुक्षेत्री आपले भाअू शृतसेन, अुग्रसेन आणि भीमसेन यांच्या मदतीने सुदीर्घ असा सर्पयज्ञ करीत आहे. त्यावेळी सरमा नामक देवता शुनकचा पुत्र सारमेय हा तेथे निरुद्देश्य फिरत होता. जनमेजयाच्या भावांनी त्याचा पाठलाग करून त्याला तेथून हाकलून दिले. तो आपली माता सरमा हिच्याकडे जाअून पोचला. तेव्हा सरमेने त्यांची निन्दा करून म्हटले, ''साधु व दरिद्री माणसांना अुगीचच सतावणाऱ्यांचे नक्कीच काही न काही नुकसान होते.''

सरमेची ही निन्दा 'शाप न ठरो' अशी जनमेजयाला भीती वाटली. ताबडतोब हस्तिनापुरी परत जाअून तो 'शांती'ची क्रिया करण्यासाठी पुरोहित शोधू लागला.

अशातच एकदा अरण्यात शिकार करत असताना जनमेजयाला तेथे श्रुतश्रवाचा आश्रम दिसला. श्रुतश्रवाला सोमेश्वर नावाचा एक पुत्र असल्याचेही त्याला कळले. जनमेजय श्रुतश्रवाला- तुमचा पुत्र शांती क्रिया करण्यासाठी पाठवा-अशी विनंती करू लागला.

''माझ्या पुत्राचा एक नियम आहे. तो ब्राह्मण आहे, कोणी काही मागितले तर ते ताबडतोब देण्याचा त्याचा नियम आहे. त्याच्या या नियमात काहीही व्यत्यय येणार नाही, असं वचन दिलंस तर तो पुरोहित बनून तुमच्याकडे नक्की येईल.'' श्रुतश्रवाने स्पष्ट सांगून टाकले.

याला आपली संमती देअून जनमेजय सोमेश्वरला आपल्या बरोबर आश्रमात घेअून गेला, व त्याच्या मदतीने त्याने बरेच यज्ञ पार पाडले.

अुदंक नावाचा एक महर्षि एक दिवस जनमेजयाकडे आला अन् म्हणाला, ''राजा, जे कार्य तू करायला हवे होते, ते न करता हातावर हात बांधून तू अुगीचच बसून राहिला आहेस. आपल्या कर्तव्याची अुपेक्षा करणं, हे अत्यन्त असंगत होय.''

''स्वामी, मी क्षत्रिय धर्माचं पालन करतोच आहे. असं कोणतं कार्य आहे, कि जे न करता मी गप्प बसलो आहे?'' जनमेजयाने अुदंकसमोर मोठ्या नम्रतेने आपली शंका प्रकट

केली.

"तक्षकाचा अंत कर. तुझा पिता परीक्षित याला डसून मारणारा दुष्ट तोच आहे. काश्यप जेंव्हा तुझ्या पित्याचे प्राण वाचवण्यासाठी धावतपळत येत होता, तेंव्हा या दुष्ट तक्षकानेच त्याला अपार धन दिले व अनेक प्रलोभनं दाखवून त्याला परत पाठवले. अशा या दुष्ट तक्षकाला 'मारून भस्म करून टाकणं' हे तुझं कर्तव्यच नव्हे काय? यापेक्षा श्रेष्ठ क्षत्रिय धर्म दुसरा कुठला? तेव्हा त्याला मारून आपल्या पितृकर्तव्याचे पालन कर."

खरे पाहिले तर अुदंकही तक्षकाचा सूड घेअू इच्छित होता. त्याचे कारण असे होते-

या अुदंकने वेद नावाच्या ऋषीजवळ राहून विद्याभ्यास केला. तो पूर्ण करून गृहस्थाश्रमात प्रवेश करण्यापूर्वी गुरुला, त्याला देण्याच्या गुरुदक्षिणेबाबत विचारले असता, वेद म्हणाला, "माझ्या पत्नीला काय हवंय ते विचारून तिलाच ते गुरुदक्षिणा म्हणून दे."

अुदंकने गुरुपत्नीला तिची इच्छा विचारली. ती म्हणाली, "आजपासून चौथ्या दिवसानन्तर मी एक पुण्यव्रत करणार आहे. त्यावेळी कानात कुंडलं घालावीत अशी माझी इच्छा आहे. राजाच्या पत्नीजवळ कुंडलं आहेत. तुला जमलं, तर ती मला आणून दे."

अुदंकने पौष्यराजाकडे जाअून कुंडलांची मागणी केली. त्याने ती द्यायची तयारी दर्शवली. पण त्याबरोबरच त्याला सावधगिरीची सूचनाही दिली की, "तक्षक ती कुंडले चोरून नेण्याची संधी शोधत आहे."

राजाने सांगितल्या प्रमाणेच घडले. कुंडले घेअून जंगलातल्या वाटेने जात असताना अुदंकला एक तलाव दिसला. तलावाकाठी एके ठिकाणी कुंडले सुरक्षित ठेवून अुदंक पाण्याकडे निघताच तक्षक ती घेअून पळून जाअू लागला. कशाही प्रकारे कुंडले चोरून नेण्याचा विचार करत असलेला तक्षक अुदंकच्या मागावरच होता.

नग्न मानवाच्या रूपात धावत असलेल्या तक्षकाला अुदंकने पकडले. परंतु तत्क्षण साप बनून तक्षक एका बिळात घुसला. हातात एक काठी घेअून अुदंकने ते बीळ खोदायला सुरुवात केली. अन् खोदता खोदता तो त्या मार्गाने थेट पाताळात पोचला.

तेथील नागांजवळ अुदंकने मदत मागितली. परंतु त्यांच्यावर त्या विनवणीचा काहीच परिणाम झाला नाही. इतक्यात त्याला तेथे एक घोडेस्वार दिसला. तो घोडा होता खुद्द अग्नी अन् वरील स्वार होता इन्द्र! पण अुदंकला हे माहीत नव्हते. त्या स्वाराने जेव्हा अुदंकला, "तुला काम हवे?" असे विचारले, तेव्हा अुदंक म्हणाला की, "हा संपूर्ण नागलोक माझ्या हवाली करा." त्याबरोबर त्या घोड्याच्या जागी भयानक अग्निज्वाळा निघू लागल्या. तक्षकाला अशी भीती वाटली की, या अग्नीमुळे सर्व नागलोकच भस्मसात होईल; म्हणून त्याने ती कुंडले अुदंकला दिली व ती आपल्या गुरुपत्नीकडे नेअून देण्याचे कर्तव्य त्याने पार पाडले.

अुदंकने जनमेजयाला, 'तुझ्या पित्याला तक्षकानेच मारले.' असे जेव्हा सांगितले, तेव्हा त्याने आपल्या मंत्र्यांना बोलावून तसे घडण्याचे कारण विचारले.

मन्त्र्यांनी जनमेजयाला त्याचा पिता परीक्षित याच्या मृत्युचे कारण सांगितले; ते असे-

महाभारत युद्धात अभिमन्यु कपटाने मारला गेला. परीक्षित हा अभिमन्यु व अुत्तरा यांचा पुत्र होय. कृपाचार्याजवळ तो धनुर्विद्या शिकला व पांडवांनंतर तो राज्यपालन करू लागला. त्याला शिकार करणे फार आवडे. असाच एकदा एका मृगाचा पाठलाग करत असताना ते जनावर

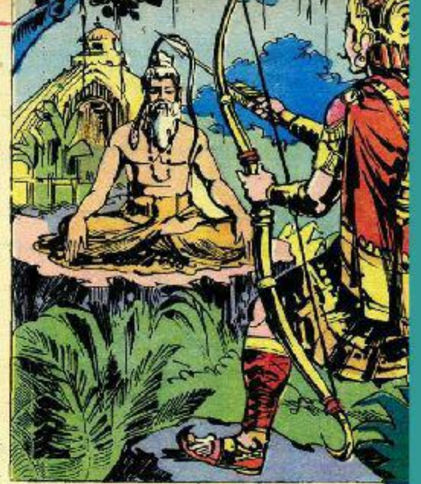
जंगलात कुठेसे नाहीसे झाले अन् राजा परीक्षित महामुनि शमीक यांच्याजवळ पोचला. त्याने मुनीला विचारले, ''माझ्या बाणाने जखमी झालेले एक हरीण आत्ता इकडूनच गेले काय?''

परंतु तपस्येत लीन असलेल्या मुनीने त्याच्या प्रश्नाला काहीच अुत्तर दिले नाही. रागावलेल्या परीक्षिताने जवळच मरून पडलेला एक साप आपल्या बाणाच्या टोकाने अुचलला व तो शमीकाच्या गळ्यात अडकवून तेथून निघून गेला.

शमीकपुत्र शृंगीच्या एका मित्राने जाअून त्याला परीक्षिताने केलेल्या या अपमानाबद्दल सांगितले. शृंगी मुळातच फार कोपिष्ट वृत्तीचा होता. त्याने तत्क्षण शापवाणी अुच्चारली की, ''आजपासून सातव्या दिवशी तक्षक परीक्षिताला डसेल व त्यामुळे त्याचा मृत्यु ओढवेल.''

परीक्षितासारख्या अुत्तम शासकाला आपल्या मुलाने असला शाप दिल्याचे कळल्यावर महामुनि शमीकाला फार दुःख झाले. पण शाप मागे घेणे अशक्य असल्याने त्याने तावडतोब आपला शिष्य गौरवमुख याला पाठवून परीक्षिताला सावध करवले की, त्याने आपल्या संरक्षणाची काही व्यवस्था ता डतोब करावी.

परीक्षिताला हे ऐकून आपल्या कृत्याबद्दल फार पश्चात्ताप झाला. शृंगीच्या शापामुळे भयभीत होअून त्याने आपल्या मन्त्र्यांना

बोलावून आपल्या रक्षणाच्या अुपायासाठी विचार करायला सांगितले. मन्त्र्यांनी एकाच खांबावर एक भवन अुभे केले. त्यात वाऱ्याला ही प्रवेश नव्हता. भवनात सर्वत्र अशा औषधी विखरून ठेवल्या होत्या की विषाचा काहीही प्रभाव पडू शकणार नाही. विषवैद्य व मान्त्रिकांना तेथे अष्टौप्रहर सिद्ध ठेवले होते. सर्वचे सर्व मन्त्री राजाबरोबर तिथेच त्याच्या अवतीभवती राहू लागले.

सहा दिवसपर्यन्त काहीही घडले नाही. राजावर ओढवलेल्या संकटाबद्दल काश्यप नावाच्या एका ब्राम्हणालाही समजले. तक्षकापासून आपल्या राजाचे रक्षण करण्यासाठी कटिबद्ध होअून तो निघाला.

राजाला डसण्यासाठी मार्ग शोधण्यात तक्षक मग्न होता. रस्त्यातच त्याची काश्यप ब्राह्मणाशी गाठ पडली. ब्राह्मणाचा राजाकडे जाण्याचा उद्देश त्याने मोठ्या चातुर्याने समजून घेतला.

काश्यप तक्षकाला म्हणाला, "सर्पदंशानंतरही एकाद्याचे प्राण वाचवण्याचे सामर्थ्य माझ्यात आहे. विषारी साप चावून मृत्यु पावलेल्यांनाही मी मन्त्रशक्तीने जीवदान देऊ शकतो. महाराज परीक्षितांना तक्षक डसला तरी मी त्यांना पुन्हा जिवन्त करीन अन् मला त्यांच्याकडून अपार धन व मोठी कीर्ती मिळेल."

"महाशय, मीच तो तक्षक! मी मनात आणीन, तर कशाचेही भस्म करू शकेन".

काश्यप त्याचे सांगणे मनावर न घेता आपल्या निश्चयावर अटळ राहिला. तेव्हा तक्षकाने जवळच असलेल्या एका मोठ्या वटवृक्षाच्या खोडावर डंख मारला व पहाता पहाता वृक्ष भस्मीभूत झाला. काश्यपानेही मन्त्यशक्तीने त्या राखेच्या ढिगातून पुन्हा वटवृक्ष जसाच्या तसा उभा करून दाखवला.

"त्या मुनिकुमाराचा शाप निष्फळ करणं तुला जमणार नाही. राजा तुला जे धन देईल, त्यापेक्षा अधिक धन मीच देतो तुला! ते घे अन् परत फीर तू!" असे म्हणून अपार धन देऊन तक्षक ब्राह्मणाला परत पाठवून कृतकृत्य झाला.

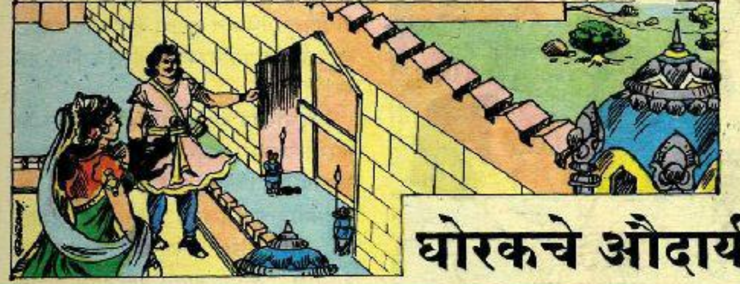
यानन्तर तक्षकाने काही नाग मुनिपुत्रांच्या रूपात परीक्षिताकडे पाठवले.

हातात फळे व फुले घेऊन ते कुमार परीक्षिताकडे गेले. एक फळ राजाने फोडले. त्यात त्याला एक लहानसा किडा आढळला.

सभोवती असलेल्या मन्त्र्यांना राजा म्हणाला, "सापाच्या अवधीची वेळ समाप्त होत आलेली आहे. हा किडा मला कदाचित चावेलही, पण आता सर्पदंशाचं भय नाही मला!" पण क्षणभरातच तो किडा वाढून त्याचा सर्प बनला. तक्षकच होता तो! राजाला तो तात्काळ डसला.

तक्षकाच्या दंशाने केवळ परीक्षिताचेच नव्हे, तर त्या एकखांबी महालाचेही भस्म झाले!

घोरकचे औदार्य

त्रिरूप देशची राजकुमारी चन्द्रमती ही अनुपम सुंदर होती. ती एकदा वैचित्र्ये व वैशिष्ट्ये पहायला विरूप देशात गेली. त्या देशच्या युवराज वीरसेनने तिचे आगतस्वागत केले. स्वतःच बरोबर घेऊन जाऊन त्याने तिला आपल्या देशातील वैचित्र्यपूर्ण व आकर्षक स्थाने दाखवली. या अवधीत दोघांच्याही मनात प्रेमभाव अंकुरित झाला.

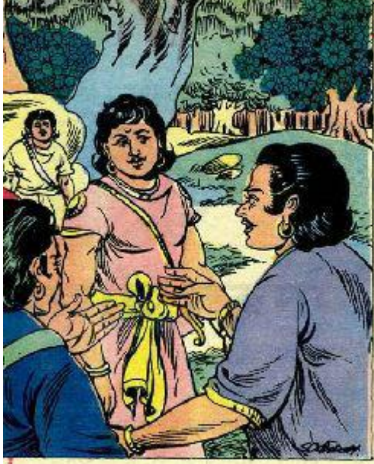
थोड्या दिवसांनी चन्द्रमती स्वदेशी परतली. त्यानन्तर काही दिवसांनीच तिच्या पित्याने कन्येच्या स्वयंवरासाठी वीरसेनकडे आमंत्रण पाठवले. तो स्वयंवरासाठी जाण्याची तयारी करीत असतानाच एक संकट उभे राहिले.

घोरक नावाचा एक बलशाली राक्षस होता. तो मांत्रिकही असून एका दाट जंगलात रहात असे. जंगलात प्रवेश करणाराची खैर नसे. तो जिवंत परतणे केवळ अशक्यच असे. या राक्षसाने चन्द्रमतीचे अपहरण करून तिला आपल्या जंगलात नेले. कन्येच्या अपहरणामुळे त्रिरूप राजा दुःखी झाला. त्याला आपल्या समर्थते बद्दलच जास्त वाईट वाटले.

घोरक सारख्या बलशाली राक्षसाशी लढण्याची हिंमत वीरसेनने एरव्ही कधीच केली नसती. परन्तु आता परिस्थिती भिन्न होती. चन्द्रमतीवर त्याचे अपरिमित प्रेम असल्याने, तिच्यावाचून जिणे त्याला आता निरर्थक वाटू लागले होते. त्यामुळे त्याने घोरकशी सामना द्यायचे ठरवले. आपल्या आईवडिलांची मनाई न जुमानता तो त्या दाट अरण्याकडे निघाला. तेथे त्याला काही अन्य राजकुमारही भेटले.

ते राजकुमारही चन्द्रमतीला राक्षसाच्या पंज्यातून सोडवण्यासाठीच तेथे आले होते. त्या साऱ्यांनी अरण्यात पाऊल ठेवताच घोरकने त्यांना आपल्या मन्त्रबळाने पाली, बेडूक अन्

नारायण सरपोतदार

बगळ्यांच्या रूपात बदलून टाकले, अन् त्यांना तो म्हणाला, ''तुम्ही सर्वजण ताबडतोब या जंगला बाहेर निघून जाल, तरच तुम्हाला तुमचं मूळ रूप प्राप्त होईल.''

ते सारेजण धावाधाव करून जंगलाबाहेर निघायचा प्रयत्न करू लागले. हे सारे राजकुमार वर्षभर जंगलाच्या प्रवेशद्वारीच राहिले; कारण त्यांना राक्षसाची आज्ञा होती की, त्यांनी अशा प्रकारे दुस्साहस करून जंगलात शिरू पहाणाऱ्यांना आपली हकिकत सांगून, तेथून परत पिटाळावे.

या राजकुमारांनी वीरसेनला सांगितले, ''या भूमीवरील कोणाही व्यक्तीत घोरकला सामना देण्याची शक्ती असणे केवळ अशक्य! त्याच्या तावडीतून जिवन्त सुटणं, हेच मोठं भाग्य. त्यापेक्षा चन्द्रमतीला विसरून परत फीर, हेच बरं!''

पण वीरसेन त्यांना म्हणाला, ''तुमच्यात अन् माझ्यात एकच मुख्य फरक आहे. तुम्हाला वाटतंय, की जिवन्त राहिलोय हेच खूप. पण चन्द्रमती वाचून मी जगूच इच्छित नाही, अशक्य आहे मला ते. तेंव्हा तिच्यासाठी मी घोरककडे जाणारच.'' अन् पुढे जाअून त्याने जंगलात प्रवेश केला.

ते जंगल आकाशाला स्पर्श करणाऱ्या अुंच अुंच वृक्षांनी अन् काटेरी झाडांनी भरलेले होते. परन्तु वीरसेनला फार आत शिरावे लागलेच नाही. कुणीतरी मागून येअून आपले डोळे झाकल्यासारखे त्याला वाटले. त्याने खूप प्रयत्न केला. डोळ्यावरचे आवरण हटल्यावर त्याला आपल्यासमोर दृढ शरीराचा कोणीतरी अुभा आहेसे दिसले. त्याचे डोळे जणू आग ओकत होते; केस काटेरी झुडुपांसारखे अुभे दिसत होते.

तो दृढकाय म्हणाला, ''माझं नाव घोरक. अरण्याबाहेरच्या राजपुत्रांनी तुला सावधानीचा इशारा देअूनही तू आत येण्याचं साहस केलेलं दिसतंयस! तुझं धाडस स्तुत्यच आहे. मला मारून टाकायची हिम्मत आहे तुझ्यात?'' अन् तो हसू लागला.

त्याच्या या धमकीने जराही विचलित न होता वीरसेन म्हणाला, ''मी तुला मारण्यासाठी आलेलो नाही. चन्द्रमतीवर माझं प्रेम आहे. तिला वाचवायला आलोय मी.''

''हुं:! तुझं प्रेम प्राण घेईल तुझे, मुकाट्यानं निघून जा इथून. तुला काहीही करणार नाही मी.'' त्याला आश्वासन देत अघोर म्हणाला.

''मला चन्द्रमतीच हवी. तिच्यावाचून प्राण तरी कशाला हवेत?''

दृढस्वरात वीरसेन म्हणाला. त्याच्याकडे कौतुकभरल्या दृष्टीने पहात अघोर म्हणाला, ''इतकाच तुझा निश्चय असेल, तर एक अुपाय सुचवतो मी. चन्द्रमती मिळेल तुला. त्यासाठी अुकळत्या तेलात स्नान करावं लागेल तुला. तुझी तयारी आहे की नाही, याचा विचार कर. 'नाही' म्हणालास तर मी मंत्रानं तुझा बेडूक करीन. एखादा साप तुला गिळण्यापूर्वीच तुला जंगलाबाहेर पळून गेलं पाहिजे. नंतरच तुला पुन्हा स्वत:चं रूप मिळेल.''

''मी अुकळत्या तेलात स्नान करीन.'' वीरसेन अुत्तरला. त्याला आपल्या हातात अुचलून घोरक चालू लागला. एका ठिकाणी एक खूप मोठा चुल्ह्यया जळत होता अन् त्यावर एका मोठ्या कढईत तापणाऱ्या तेलातून धूर निघत होता. चुल्याजवळ जाअून घोरकने वीरसेनला ते अुकळते तेल दाखवले.

''नीट विचार कर. हे धाडस करणार तू? का आपला बेडूक बनून संधी घ्यायची तयारी आहे तुझी?'' घोरकने विचारले.

''मी प्रथमच सांगितलंय. मी आपलं बोलणं फिरवणार नाही.'' दृढस्वरात वीरसेन बेधडक अुत्तरला.

घोरकने त्याला ताबडतोब कढईत टाकले.

बस, त्याचे शरीर एकदम भाजू लागले. खूप वेदनेने तो एकदम ओरडला.

निश्चिन्तपणे घोरकने कढईत वाकून पाहिले. तळायला टाकलेल्या भेंडीप्रमाणे वीरसेन तडफडत होता! लगेचच तो निर्जीव होअून वर तरंगू लागला. घोरकने ताबडतोब कसल्याशा मन्त्राचा अुच्चार केला आणि तेथला चुल्हा अन् ती कढई वगैरे सर्व अदृश्य होअून वीरसेन आपल्या नेहमीच्या रूपात तेथे अुभा राहिला.

संतुष्ट होअून घोरक डोके हलवत राहिला. नन्तर तो म्हणाला, ''तू अजूनही जिवन्त आहेस;पण तीन दिवस तुला पुन्हा असंच स्नान करावं लागेल. मगच चन्द्रमतीला मिळवायचा अुपाय मी सांगेन तुला. ही जोखिम पत्करायची तयारी असेल तर बोल. अजूनही वेळ आहे. नाहीतर आपला बेडूक बनून निघायला तयार हो.''

''कोणत्याही परिस्थितीत चंद्रमती मला हवीच. तू मला तो अुपाय सांग.'' जराही पर्वा न करता वीरसेन बोलला.

त्याची स्तुती करत घोरक म्हणाला, ''राजकुमार, आजपर्यन्त कोणत्या ही राजपुत्रानं असं धाडस केलेलं नाही. ज्याच्या साठी तू आपले प्राणही पणाला लावत आहेस, ते हे 'प्रेम' म्हणजे आहे तरी काय? मला तर काहीच समजत नाहीय. अर्थात् ती एक अुत्तम भावनाच असली पाहिजे. आता चन्द्रमती मिळवण्याचा अुपाय सांगतो मी तुला. जरा लक्षपूर्वक ऐक.''

''या जंगलाच्या दुसऱ्या बाजूला घोरकी नावाची एक राक्षसी आहे. बल-पराक्रम आणि शक्ती या सर्व बाबतीत ती माझ्या बरोबरीचीच आहे. तिच्याजवळ एक अद्‌भुत असे कुंकू आहे. ते तू मला आणून दिलेस, तर मी चन्द्रमतीला सोडून देईन.''

''त्या कुंकवाचं असं काय वैशिष्ट्य आहे? हे जे काम तुला शक्य झाले नाही, ते मला कसं जमू शकेल?'' वीरसेनने विचारले.

''ऐक तर,'' घोरक सांगू लागला, ''माझ्याजवळ एक अद्‌भुत डबी आहे. त्यात ते कुंकू भरून मी आपल्याजवळ ठेवलं, तर जगातली कोणतीही शक्ती माझ्या एका केसालाही धक्का लावू शकणार नाही. त्या घोरकीलाही माझ्यासमोर मान तुकवावी लागेल, माझी प्रत्येक आज्ञा पाळावी लागेल. घोरकीजवळचं ते कुंकू मिळवणं काही सोपं नव्हे. तिच्या निवासात प्रवेश मिळवणंच मुळात कठीण आहे. अुकळत्या तेलातलं दु:ख जो सहन करू शकेल, त्यालाच तेथे प्रवेश मिळवणं शक्य आहे. ते साहस मी स्वत: करू धजत नाही. असा कोणी साहसी, शक्तिमान व्यक्ति चन्द्रमतीला सोडवायला येईल याआशेनंच मी तिचं अपहरण केलं. आता सांग, घोरकीच्या घरात प्रवेश करायचं धाडस करशील तू? देशील मला ते कुंकू आणून?''

वीरसेन अुत्तरला, ''मी स्वत:कडून पुरेपूर प्रयत्न करीन.''

''घोरकी रोज रात्री मानवरूपात आपल्या शय्यागारात झोपते. मी त्यावेळी तुला तिथे पोचवीन. मी जी मुळी तुला देईन, ती तू तिच्या डोक्यावर ठेव; म्हणजे ती मरून जाईल. तिच्या अुशीखाली तुला ते कुंकू मिळेल बघ.'' घोरकने माहिती दिली.

घोरकने दिलेली मुळी आपल्या वस्त्रात वीरसेनने लपवून ठेवली. नंतर त्याच्या सांगण्यानुसार त्याने आपले डोळेही बन्द करून घेतले. क्षणभरानन्तर त्याने जेंव्हा डोळे अुघडले, तेंव्हा आपण एका विचित्रशा पलंगाजवळ आहोत असे वीरसेनला आढळले. त्या पलंगावर एक असाधारण सुन्दर अशी स्त्री गाढ झोपलेली त्याला दिसली. हीच घोरकी आहे- असे

वीरसेनने ओळखले. आपल्या वस्त्रात लपवलेल्या मुळीचीही त्याला आठवण झाली. पण अुगीचच तिला मारून टाकणे मात्र वीरसेनला रुचले नाही. जरा वेळ काहीसा विचार करून त्याने तिच्या पावलांना स्पर्श करून तिला जागे केले.

हुंकार भरतच घोरकीने अुठून वीरसेनला विचारले, ''कोण आहेस रे तू? जिथे हवेला सुद्धा प्रवेश नाही, अशा माझ्या या घरात तू प्रवेश कसा केलास?''

आपली सारी हकिकत सांगून वीरसेन तिला म्हणाला, ''मनात आणलं असतं, तर तुझा जीव घेअून मी आपलं काम साधलं असतं. पण मी तसं केलं नाही. तेंव्हा खरं पाहता, मी आता तुझा प्राणदाता आहे. तुला माझ्यावर काही अुपकार करावासा वाटत असेल, तर ते कुंकू तू मला देअून टाक.''

त्याचा सद्‌गुण पाहून संतुष्ट झालेली घोरकी वीरसेनला म्हणाली, ''राजकुमारा, तुला कुंकू दिलं, तर तू ते घोरकला देशील. मग तो मला नक्कीच आपली दासी बनवून ठेवील. त्यापेक्षा तूच मला एक मदत कर. मीही तुला एक मुळी देईन. रात्री तो जेंव्हा मानवरूपात झोपेल, तेंव्हा तू त्याला मारून टाक अन् ती डबी मला आणून दे. तुला चन्द्रमती मिळेल, अन् मला सर्व शक्ति प्राप्त होतील. अन् अशा या सर्वशक्तिमान् घोरकीची कसलीही मदत, तुला केंव्हाही मिळत राहील. तुझा दुहेरी फायदाच होईल.''

पण आपले डोके नकारात्मक हलवून वीरसेन म्हणाला, ''या जगात स्त्री अन् पुरुषाला एकमेकांची परस्पर संगत आवश्यक असते. तुम्ही दोघे लग्न करून दंपती बनाल, तर महाशक्तिमान बनाल. मी अुकळत्या तेलात स्नानाला तयार का झालो? चन्द्रमतीचं प्रेम मिळवण्यासाठीच ना? तू घोरकवर प्रेम कर अन् कुंकू त्याला देअून टाक. ज्या घोरकला तुझ्या शक्ति मिळवाव्याशा वाटत आहेत, ज्याला महाशक्तिमान बनायची इच्छा आहे, तो घोरक तुझं प्रेम मिळालं, तर तुझ्यासमोर झुकेल. मी अगदी पैजेवर सांगतो, की प्रेमात अशी शक्तीच आहे.''

घोरकीला वीरसेनच्या या बोलण्यात तथ्य आहेसे वाटले. अुशीखालची कुंकवाची पुडी त्याला देत ती म्हणाली, ''मी घोरकशी लग्नाला तयार आहे. त्यासाठी माझ्या वतीने ही भेट तू त्याला दे.''

घोरककडे जाअून वीरसेनने त्याला घडलेली सारी हकिकत सांगून म्हटले, ''घोरकीशी विवाह करून तू सुखी होशील. कितीही शक्ति मिळाल्या, तरी या सुखापुढे त्या सगळ्या तुच्छ आहेत, मूल्यहीन आहेत. त्या शक्तीमुळे तुझं जीवन अत्यंत सुखमय बनून राहील.''

घोरकला जेंव्हा कळले, की घोरकीने ते अद्‌भुत् कुंकू आपल्याला भेट म्हणून बक्षिस दिलेय, तेंव्हा त्याला फार आनन्द वाटला. त्याने चन्द्रमतीला वीरसेनच्या सुपूर्त करून दोघांना सुरक्षित जंगलाबाहेर आणून सोडले.

जंगलाबाहेर अुभ्या असणाऱ्या राजकुमारांना सर्व हकिकत कळली. पण त्यांनी अुलट वीरसेनला दोष देत म्हटले, ''घोरक अन् घोरकी अत्यन्त दुष्ट आहेत. आता तर कुंकू अन् डबी दोन्ही एकत्र आलंय. तेंव्हा आता साऱ्या जगाला त्रासच त्रास होईल. तुला त्यांना मारून टाकायची चांगली मिळालेली संधी वाया घालवलीस. तू फक्त आपला स्वार्थ तेवढा पाहिलास. तुला आपलीच तेवढी चिन्ता आहे, दुसऱ्यांची मुळीच पर्वा नाहीय.''

यावर हसून वीरसेन म्हणाला, ''प्रेमाला द्वेष कधीच ठाअूक नसतो. केवळ चन्द्रमतीचं अपहरण करण्यापलिकडे त्यानं कुणाचं काही नुकसानही केलं नाही. माझ्याबाबत तर घोरकनं कित्ती औदार्य दाखवलंय! त्यांच्यामुळे आपल्याला काही त्रास होईल, ते आपले शत्रू आहेत अशी कल्पनाच का करता तुम्ही? असल्या कल्पनेनं आपण अुलट आपल्याच पायावर धोंडा पाडून घेत आहोत.''

त्याचे बोलणे ऐकून त्या राजकुमारांना स्वतःची लाज वाटली. लवकरच वीरसेन व चन्द्रमती यांचा विवाह थाटामाटाने साजरा झाला. विवाहाला घोरक-घोरकीही आले होते. अन् 'विश्वशान्तीसाठी प्रयत्न करणारांना आपण नेहमीच मदत करू' असे आश्वासन त्यांनी दिले.

परिपूर्ण मानवता

विक्रमपुरच्या राजाचा आकस्मिक देहांत झाला. म्हणून लहान असतानाच राजकुमाराचा राज्याभिषेक झाला. लोकांसंबंधी अनुभव व ज्ञान नसलेल्या राजकुमाराला राजगुरु म्हणाले- "ज्याला आदर्श राजा व्हायचे असेल, त्याला कोणत्या माणसात किती मानवता आहे कळले पाहिजे. जसजशी आवश्यकता पडेल, आणि मला वेळ असेल, त्यानुसार मी तुला समजाऊन सांगेन."

एक दिवशी एक योद्धा राजाजवळ येऊन म्हणाला- "महाराज, मी जंगलातून जात होतो, तेव्हा माझ्या पायात एक काटा बोचला. मी जेव्हा लंगडत चालू लागलो तेव्हा एक माणूस धावत माझ्याकडे येऊन म्हणाला- "वाघ येतोय, पटकन कुठे तरी लप." मला सावध करून तो स्वत: एका झाडावर चढून बसला. मी दुसऱ्या एका झाडावर चढलो. थोड्याच वेळात डरकाळ्या फोडत वाघ त्याच वाटेने आला आणि गेला. नंतर आम्ही दोघे ही झाडांवरून खाली उतरलो नि आपापल्या वाटेने चालू लागलो."

या योध्द्याने ज्या माणसाची गोष्ट सांगितली, त्याच्यात एक चतुर्थांश मानवता आहे. त्याने दुसऱ्याला सावधान केलं की वाघ येत आहे. पण त्याच्या संरक्षणाबाबत काही विचार केला नाही. स्वत: स्वार्थी बनून झाडावर चढून बसला एकटाच!" राजगुरूने सांगितले.

असाच एकदा एक दुसरा योद्धा आला आणि त्याने एक घटना ऐकवली.

एका अनाथ गरीबाला खायला मिळालं नाही. भुकेने व्याकुळ होऊन गेला. एका श्रीमंताच्या घरासमोर तो मूर्च्छित होऊन पडला. श्रीमंताने त्याला अन्न दिलं आणि आपल्याकडे नोकरी पण दिली. एक दिवशी हा श्रीमंत माणूस आपल्या नोकराला मारहाण करीत होता. रस्त्याने जाणाऱ्या एका माणसाने विचारले- "का हो असं मारताय याला?"

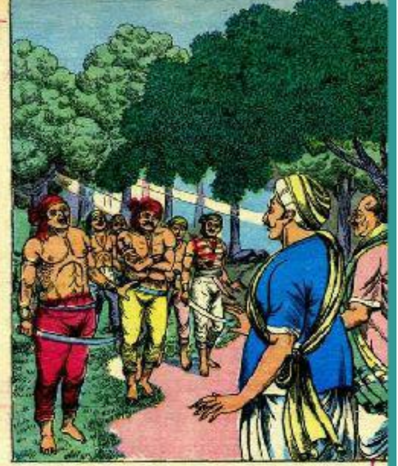
"भुकेने व्याकुळ होऊन बेशुद्धावस्थेत जेव्हा हा माझ्या घरासमोर पडला होता, तेव्हा याला खायला मी अन्न दिलं. याच्याकडून मी पत्र ही लिहून घेतलंय की जिवंत असे पर्यंत हा माझी सेवा करील, एकनिष्ठ नोकर बनून राहील. ज्या माणसाला मी खरेदी केलंय, त्याला मी मारलं तर तुझं काय गेलं त्यात?" रस्त्यावरून जाणाऱ्या माणसाने ते पत्र मागवलं. वाचून त्याने ते फाडून टाकले. तो त्या गरीब माणसाला म्हणाला- "आजपासून तू स्वतंत्र आहेस. तुझी गुलामगिरी संपली." असं सांगून तो आल्या वाटेने निघून गेला.

राजगुरूने राजकुमाराला समजावलं- "रस्त्याने जाणाऱ्या या माणसात पन्नास टक्के मानवता आहे. थोडी अधिक मानवता असती तर त्याने त्याला नोकरी लावून दिली असती."

"त्या श्रीमंत माणसाबद्दल आपलं काय म्हणणं आहे?" राजकुमाराने विचारले.

राजगुरु म्हणाला- "त्याच्यात तर जरा सुद्धा मानवता नाही. नररूपातील राक्षसच तो!"

एकदा राजसभेत दोन व्यापारी आले. त्यांची स्थिति फार केविलवाणी होती. काही मूल्यवान वस्तु घेऊन ते रस्त्याने चालले होते, तेव्हा त्यांना चोरांनी गाठलं. चोरांच्या सरदाराने त्यांना

थांबवीत म्हटले- "अरे मूर्खांनो, जर अशा लोकांना आपण मारून टाकलं, तर मग लुटणार कोणाला? आपला धंदा कसा चालेल?" चोरांच्या सरदाराने त्यांना वाट-खर्चासाठी प्रत्येकी दोन-दोन रुपये दिले.

आता राजगुरूने सांगितले- "चोरांच्या सरदारात तीन चतुर्थांश मानवता आहे. संपूर्ण मानव बनण्यात त्यांचा धंदा आड येतो आहे."

एक दिवशी एक अधिकारी दोन माणसांना राजकुमारासमोर घेऊन आला. एक श्रीमंत होता नि दुसरा गरीब.

अधिकाऱ्याने निवेदन केले- "महाराज, या श्रीमंत माणसाने या गरीबाला पाण्यात ढकलून दिले आणि नंतर तो स्वत: ही पाण्यात पडला.

(पंचवीस वर्षांपूर्वी चांदोबात प्रकाशित झालेली गोष्ट)

मी जेव्हा जवळ गेलो, तेव्हा दोघे ही किनाऱ्यावर आलेले होते.''

राजाने श्रीमंत माणसाला विचारले- ''या बिचाऱ्याला तू पाण्यात का बरे ढकललंस?''

श्रीमंत म्हणाला- ''महाराज, मी या माणसाशी आणखी ही अनेक प्रकारे द्रोह केलेला आहे. सगळं सविस्तर सांगतो आपल्याला. हा माझा शेजारी आहे. गरीब आहे, असहाय्य आहे. मी याचं घर हडपलं. माझ्या धूर्तपणाची हा सर्वत्र जाहिरात करीत सुटला. जेव्हा मी पाहिलं की हा माझी खूपच नाचक्की करतो आहे, तेव्हा मी याच्या घराला आग लावून दिली. जेव्हा याबद्दल मला जाब विचारण्यात आला, तेव्हा मी साफ सांगितलं की याच्याच असावधानीमुळे घराला आग लागली. आज मला हा नदीच्या किनाऱ्यावर भेटला, तेव्हा म्हणाला- 'तुम्ही माझा सर्वनाश केला!' यावर मी रागावलो आणि याला पाण्यात ढकलून दिलं. पडताना याने मला ही पकडलं. त्यामुळे याच्या बरोबरच मी ही पाण्यात पडलो. मला पोहता येत नाही, त्यामुळे मी जेव्हा गटांगळ्या खाऊ लागलो, तेव्हा यानेच मला बचावले आणि किनाऱ्यापर्यंत आणले. माझ्या पोटात शिरलेलं पाणी याने काढून टाकलं नि माझे प्राण वाचवले.''

राजाने राजगुरूच्या सल्ल्याने श्रीमंत माणसा कडून गरीबाला नुकसान-भरपाई देववली. त्याला दुसरी कोणती ही शिक्षा दिली नाही.

आता राजगुरु राजाला म्हणाला- ''पाहिलं, हा गरीब माणूस एक परिपूर्ण मानव आहे. म्हणूनच त्याने श्रीमंताच्या स्वभावात योग्य तो बदल घडवून आणला. जो संपूर्ण माणूस नसतो तो दुसऱ्याच्या स्वभावात बदल घडवून आणून त्याच्यात मानवतेचा संचार करू शकत नाही.''

राजगुरूने प्रत्यक्ष घटनांच्या उदाहरणांनी राजाला दाखवून दिले की मानवता ही काय वस्तु असते. राजगुरूने राजाला अनेक प्रसंगातून नाना विषयांचे उपयुक्त ज्ञान दिले. त्यामुळे राजाला आपल्या देशाचे शासन उत्तम रीतीने करता आले.

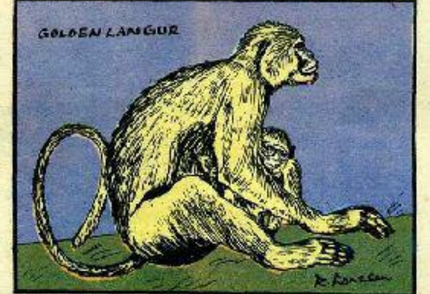
बहुरूपा वसुंधरा

दुर्मिळ पोपट

पोपटांमध्ये 'हिरामण' जातीचा पोपट आता क्वचितच दिसतो. या पोपटाचा कंठ फार मधुर असतो. तो माणसाच्या बोलण्याचे सहज अनुकरण करतो. मोगल बादशहा हुमायूनने जेव्हा बहादुर शहाच्या गोग्रान किल्ल्यावर ताबा मिळवला तेव्हा त्याला सोन्याच्या पिंजऱ्यात ठेवलेला एक पोपट ही मिळाला. रूपीखान ही बहादूर शहाचा माणूस होता. त्याने हुमायूनला मदत केली. हुमायूनने जेव्हा किल्ला ताब्यात घेतला तेव्हा रूपीखान तेथून निघाला. त्याला पाहताच हा 'हिरामण' पोपट 'बंडखोर! बंडखोर!' म्हणून जोरजोराने ओरडू लागला. पक्षीशास्त्राचे सुप्रसिद्ध तज्ज्ञ डॉ. सलीम अली म्हणतात- 'हा पोपट थोड्या वेळाच मनुष्याच्या बोलण्याचे अनुकरण करतो.' परंतु आता या जातीचे पोपट दुर्मिळ होत चालले आहेत ही मोठ्या दुर्भाग्याची गोष्ट आहे. मध्य प्रदेशातील किल्ल्यांच्या आसपास राहणारे बेहाडिया जातीचे लोक या पोपटांना पाहताच त्यांच्यावर जाळे टाकतात व त्यांना पकडतात.

सोनेरी रंगाचे माकड

वीस वर्षांनी पश्चिम बंगाल मधील अल्पायगुरीच्या जवळच्या एका गावात सोनेरी रंगाचे एक माकड दिसले. त्याला पाहताच 'टायगर प्रोजेक्ट'च्या लोकांनी त्याला पकडले. आसाम मधील मानस प्राणी-संग्रहालयात त्याची रवानगी करण्यात आली. लवकरच दुर्मिळ होणाऱ्या प्राण्यात हा ही एक आहे.

भुकेने मृत्यु

ब्रिटिश बेटांतील सुमारे ७५,००० सागरी पक्षी भुकेने मेले असे समजले. ब्रिटिश बेटांच्या पूर्वी समुद्री किनाऱ्यावर हे पक्षी बहु-संख्येने मासे पकडून खात. आता या माशांची संख्या फारच कमी झाली. त्यामुळे यांना खायला मासे मिळेनासे झाले. केवळ पेटलँड्स बेटात ५०,००० पक्षी मेले असे सांगण्यात येते. यांतील ग्युलमोट, पान्स, रथाजेर बिल्स व पफिन्स नावाच्या पक्षांची संख्या तर आता फारच घटली आहे.